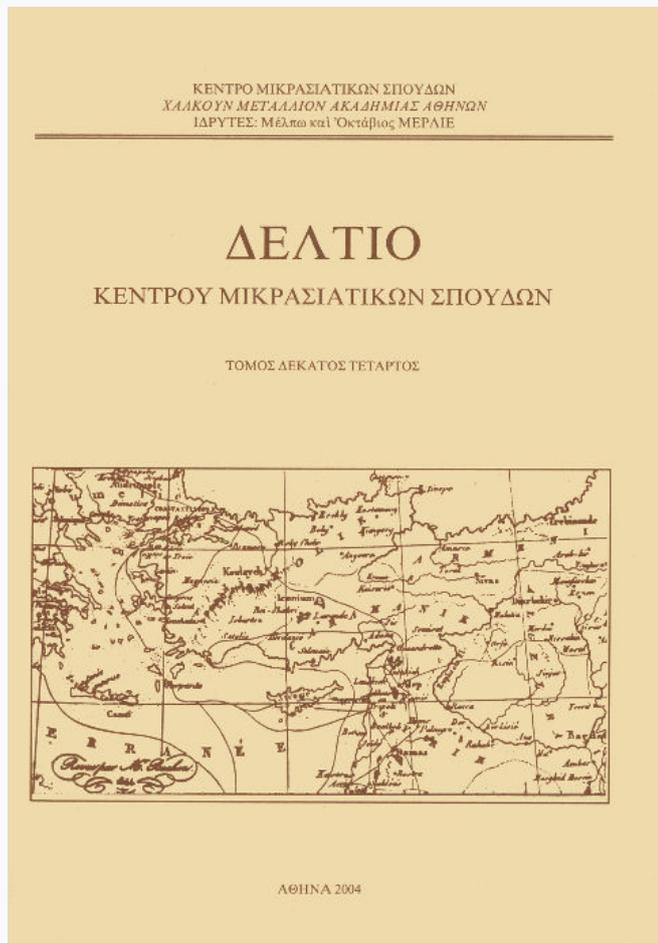

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 14 (2004)

Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία: Δ' σύλλογοι Κιλικίας, Μυσίας και Παφλαγονίας: Προσθήκες στα δημοσιεύματα Α', Β', Γ'

Κυριακή Μαμώνη, Λήδα Ιστικοπούλου

doi: [10.12681/deltiokms.164](https://doi.org/10.12681/deltiokms.164)

Copyright © 2015, Κυριακή Μαμώνη, Λήδα Ιστικοπούλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μαμώνη Κ., & Ιστικοπούλου Λ. (2004). Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία: Δ' σύλλογοι Κιλικίας, Μυσίας και Παφλαγονίας: Προσθήκες στα δημοσιεύματα Α', Β', Γ'. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 14, 67-112. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.164>

ΚΥΡΙΑΚΗ ΜΑΜΩΝΗ - ΛΗΔΑ ΙΣΤΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΩΜΑΤΕΙΑΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Δ'

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΙΛΙΚΙΑΣ, ΜΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΦΛΑΓΟΝΙΑΣ
ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ ΣΤΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ Α, Β', Γ'

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἡ παροῦσα μελέτη, ἀποσκοπεῖ στὴν τελικὴ συμπλήρωση καὶ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ὀλοκλήρωση τριῶν κατὰ σειρά δημοσιευμάτων τῆς Κυριακῆς Μαμώνη γιὰ τὴ σωματειακὴ ὀργάνωση τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἶχαν ἐρευνηθεῖ τότε οἱ ἐπαρχίες: Βιθυνία, Αἰολίδα, Λυδία, Καρία, Λυκία, Παμφυλία, Πισιδία, Φρυγία, Γαλατία, Λυκαονία,¹ Ἰωνία,² Καππαδοκία καὶ Πόντος³ καὶ ἀπέμειναν ἀνερευνήτες οἱ ἐπαρχίες Μυσίας, Παφλαγονίας καὶ Κιλικίας, οἱ ὁποῖες ἔτσι κλείνουν καὶ τὸν ὅλο θεματικὸ κύκλο μελέτης τῶν συλλόγων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀκόμα καταχωρίζονται στὸ παρὸν δημοσίευμα καὶ ὅλες οἱ προσθήκες καὶ οἱ συ-

---

1. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία, Α'», Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος 26 (1983), σσ. 63-114.

2. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία, Β'. Σύλλογοι τῆς Ἰωνίας», Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος 28 (1985), σσ. 57-166.

3. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία, Γ'. Σύλλογοι Καππαδοκίας καὶ Πόντου», Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν 6 (1986-1987), σσ. 155-225.

μπληρώσεις που προέκυψαν τόσο από νεότερες έρευνες όσο και από πρόσφατες βιβλιογραφικές αναδιηγήσεις.

Από την άποψη των ειδικών σκοπών και της αντίστοιχης δραστηριότητάς τους οι σύλλογοι σ' αυτές τις τρεις νέες περιφέρειες αυτές διακρίνονται σε φιλελευθέρους, θρησκευτικούς, φιλανθρωπικούς, αθλητικούς, επαγγελματικούς και σε συντεχνίες και λέσχες.

Τα έθια της συλλογικής δραστηριότητας και εδώ μερικές φορές είναι δυσδιάκριτα, δίχως αυστηρή αντίστοιχία και συμφωνία με τα αναγραφόμενα στα άρθρα των καταστατικών. Τουτό βέβαια συνέβαινε όσες φορές ή ύφη κάποιος έργασίας που αναλάμβανε ό σύλλογος απαιτούσε όρισμένες συγκαλύψεις από την ανώτατη όθωμανική άρχή.

Όσο για την όλοκληρωμένη εικόνα της ίστορίας και δράσης κάθε συλλόγου, αυτή τις περισσότερες φορές είναι άνέφικτη' συχνά παρουσιάζονται κενά στον άπολογισμό των έργασιών και των σχετικών συλλογικών έπιτευγμάτων. Έντελέστερος άπολογισμός θα μπορούσε να ύπάρξει εάν είχαμε σήμερα χειρόγραφα ή τυπωμένα καταστατικά, πρακτικά και έτήσιες λογοδοσίες. Έ έρευνα στο μέλλον είναι δυνατόν να φέρει στο φώς νέες άρχαιακές πηγές, που ίσως θα περιέχουν άγνωστες μέχρι τώρα ειδήσεις που θα συμπληρώνουν τις έλλειπτικές και χασματικές πληροφορίες.

Ός προς τις όνομασίες των περιφερειών κατά τις όποιες διατάσσεται ή ύλη, έπαναλαμβάνουμε εδώ ό,τι είχε λεχθεί στην εισαγωγή του πρώτου μέρους, δηλαδή ότι χρησιμοποιούνται τά άρχαία γεωγραφικά όνόματα των έπαρχιών, π.χ. Βιθυνία, Αιολίδα, Λυδία κ.λπ. Έ χρήση των όνομάτων αυτών έχει όρισθεί –και έκτοτε καθιερωθεί– από τό Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

1. Κιλικία

Στην Κιλικία, ή συντριπτική ύπεροχή του άνομοιογενοϋς έθνολογικού στοιχείου σε σχέση με τις έλληνικές κοινότητες, αλλά και ή ίδια ή σύσταση των έλληνικών κοινοτήτων, όι όποιες είχαν σχηματιστεί κατά μέγιστο ποσοστό από μετόικους προερχόμενους από την Καππαδοκία, τη Χίο, την Κύπρο, τό Χαλέπι και τά νησιά του Αίγαίου,⁴ δέν εϋνόησαν την άπρόσκοπτη σωματει-

4. Μιχαήλ Γεωργιάδης, «Περὶ τῆς Κιλικίας καθόλου και Ἀδάνων», Ξενοφάνης 1

ακή ὀργάνωση. Ἐξάλλου, πρόσθετο πρόβλημα ἀποτέλεσε ὁ προσηλυτισμός, πού προσπαθοῦσε νὰ στρέψει τοὺς μαθητὲς στὰ δόγματα τοῦ παπισμοῦ καὶ τοῦ προτεσταντισμοῦ.⁵ Μάλιστα στὰ Ἄδανα οἱ δημογέροντες θίγουν μὲ ἔμφαση τὸ θέμα: «Ἀπὸ τινῶν ἐτῶν προσπαθοῦντες νὰ ἐκμηδενίσωμεν τὸν σκοπὸν τῶν περικυκλούντων ἡμᾶς τόσων ἄλλοθενθῶν σχολῶν τῶν διὰ προσηλυτισμοῦ προσπαθοῦντων τὰ ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ ἡμῶν φρονήματα νὰ καταπνίξωσιν ἡναγκάσθημεν, ἂν καὶ ἡ κοινότης μας εἶναι μικρὰ καὶ ἄπορος, νὰ συντηρήσωμεν τελείας ἀστικὰς σχολὰς ἀρρένων καὶ θηλέων».⁶

Στὰ Ἄδανα ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους, χριστιανούς, ὀρθόδοξους, Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιους, ὑπῆρχαν καὶ Εὐρωπαῖοι, κυρίως Γερμανοί, πού εἶχαν ἐγκαταστήσει ἐπιχειρήσεις.

Ἡ «Φιλόμενος Ἀδελφότης»⁷ ἰδρύθηκε τὸ 1901. Ὁ διασωζόμενος χειρόγραφος κανονισμός, ἀποτελούμενος ἀπὸ 12 ἄρθρα, συντάχθηκε σὲ ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ τουρκικὴ μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτηριστεῖς (καραμανλίδικα). Σκοπὸς τῆς ἀδελφότητος ἦταν «ὁ διὰ συνδρομῶν, προσφορῶν καὶ ἄλλων εὐεργετη-

(1896), σ. 276· Ἡμερολόγιον Ἀδελφότητος Ὀρθοδοξίας Μερσίνης, 1909, σ. 171· «Περὶ τοῦ νομοῦ Ἀδάων», Ξενοφάνης 4 (1906), σ. 396· Χάρης Ἐξερτζόγλου, «Ἡ διάχυση τῆς ἐθνικῆς ταυτότητος στὶς ὀρθόδοξες κοινότητες τῆς Κιλικίας», Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν 11 (1995-1996), σσ. 182-183.

5. Μιχαήλ Γεωργιάδης, *δ.π.*, σσ. 276-281.

6. ΒΕΑΑ [= Βιβλιοθήκη Ἐστίας Ν. Σμύρνης, Ἀρχεῖο Ἀνατολῆς] Β2.

7. ΓΑΚ, ΤΑ [= Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, Ταμεῖο Ἀναταλαξίμων] 409, σσ. 51-54· «Κανονισμός τῆς «Φιλομούσου Ἀδελφότητος», ἀνυπόγραφος καὶ χωρὶς χρονολογία. Ὁ ἴδιος ἀκριβῶς κανονισμός καταχωρίζεται καὶ στὸν κώδικα ΓΑΚ, ΤΑ 410, σσ. 16-19. Ὑπογράφεται ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Δημογεροντίας τῆς Κοινότητος Ἀδάων: Α. Μιχαηλίδης, Θ. Κ. Συμείωνογλου, Ι. Γ. Πιπέρογλου, Δ. Μ. Ἀβρααμίδης. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ ἀδελφότητα συστάθηκε τὸ 1901, γιὰτὶ στὴ σελίδα 21 τοῦ ἴδιου κώδικα καὶ στὶς 21 Ἰουνίου 1901 ὁ Σωκράτης Η. Κεσίσογλου γίνεται ταμίας καὶ σύμφωνα μὲ τὸ 8ο ἄρθρο τοῦ κανονισμοῦ ὀρίζει ἐγγυητὴ γὰρ 300 λίρες ἰθωμανικῆς. Οἱ Δημοσθένης Μ. Ἀβρααμίδης καὶ Ἰωάννης Πιπέρογλου ὑπογράφουν καὶ τὸν Κανονισμὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Κοινότητος Ἀδάων, Κωνσταντινούπολις 1912, σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιον, ἄρθρο 54, «δὲν ἐπιτρέπεται ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον νὰ εἶναι συγχρόνως μέλος εἰς δύο ἢ καὶ πλείονα Σωματεῖα». Ἐπομένως εἶναι πολλὸ πιθανὸν ὅτι τὸ 1912 οἱ δύο προαναφερόμενοι εἶχαν παραιτηθεῖ ἀπὸ μέλη τῆς ἀδελφότητος.

Ἡ σφραγίδα ὀρίζεται στὸ καταστατικὸ ὅτι θὰ ἔφερε τὴν κυκλικὴ ἐπιγραφή: «Φιλόμουσος Ἀδελφότης Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Κοινότητος Ἀδάων», στὸν μέσον στάχυα πλεγμένα μὲ κισσὸ καὶ θὰ τὴν ἀποτελοῦσαν τρία τμήματα καὶ ἡ λαβίδα.

μάτων σχηματισμός επαρκούς κεφαλαίου ... εκ τῶν τόκων ἢ εισοδημάτων τοῦ ὁποίου νὰ δύνανται νὰ συντηρῶνται καὶ νὰ προάγωνται τὰ σχολεῖα τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς κοινότητος...». Ἡ ἀδελφότητα εἶχε σκοπὸ νὰ καταθέτει στὴν Ὀθωμανικὴ Τράπεζα τίς εἰσπράξεις μὲ σκοπὸ τὴ μελλοντικὴ ἀγορὰ προσδοφύρων κτημάτων, ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῶν ὁποίων θὰ συντηροῦνταν τὰ ὑπάρχοντα σχολεῖα καὶ θὰ οἰκοδομεῖτο νέο (ἢ νέα σχολικὰ κτίρια) μὲ τὴν οικονομικὴ βοήθεια τῆς δημογεροντίας.

Ἐξάλλου, λειτουργοῦσε καὶ ἡ Ἀδελφότητα «Ἅγιος Γεώργιος» μὲ πρόεδρο τὸ 1921 τὸν Π. Βονιτσιάνο. Ἀσφαλῶς μέσα στοὺς σκοποὺς τῆς ἀδελφότητος θὰ ἦταν καὶ ἡ οἰκοδόμησις ὁμώνυμου παρεκκλησίου. Φαίνεται ὅτι ἡ δημογεροντία δὲν εἶχε ἀναγνωρίσει τὴν ἀδελφότητα⁸ καὶ ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ παρεκκλησίου εἶχε ἀγνοήσει τίς ἀποφάσεις τοῦ Ἱεροῦ Δικαστηρίου μὲ ἀποτέλεσμα ἡ δημογεροντία νὰ ἀπειθῆται στὶς τουρκικὲς ἀρχές «πρὸς κατάλυσιν καὶ κατεδάφισιν τοῦ ἐν λόγῳ παρεκκλησίου συμφώνως τῇ ἀποφάσει τοῦ Ἱεροῦ Δικαστηρίου».⁹

Στὴ Μερσίνα, νεοσύστατη τὸ 1841,¹⁰ ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα ἦταν ὀλιγάριθμη σὲ σύγκρισή μὲ τὴν κοινότητα Ἀδάνων μὲ τὴν ἄσκηση ὅμως τοῦ ἐμπορίου, τὴ γενναιοδωρία τοῦ πάμπλουτου ὁμογενοῦς Κωνσταντίνου Μαυρομμάτη καὶ τὴ σωματειακὴ ἐπικουρία μπόρεσε νὰ ἰδρύσει ἀρρεναγωγεῖο καὶ παρεναγωγεῖο.¹¹

Ἡ ἀδελφότητα «Ὁρθοδοξία» ἰδρύθηκε τὸ 1901· ἀρχικὸς σκοπὸς τῆς ἦταν ἡ «διὰ προσλήψεως ἱεροκήρυκος πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ διάπλασις τοῦ λαοῦ». Μετὰ ἀπὸ ἐξάμηνη λειτουργία διαλύθηκε γιὰ νὰ ἀνασυσταθεῖ τὸ 1903 «ἐπὶ νέων βάσεων καὶ μὲ πρόγραμμα εὐρύτερο καὶ δὴ καθαρῶς φιλεκπαιδευτικόν».¹² Ἀρχικὰ ἡ ἀδελφότητα προσπάθησε νὰ συγκεντρώσει κεφάλαιο μὲ ἐτήσιες συνδρομὲς καὶ μὲ τὴν ἐκδοσὴ ἡμερολογίου.¹³ Σύντομα διεύρυνε τίς

8. ΓΑΚ, ΤΑ 410, 15/28 Αὐγούστου 1921, σ. 150.

9. ΓΑΚ, ΤΑ 410, 22/4 Αὐγούστου 1921, σ. 145.

10. Ἡμερολόγιον... Μερσίνης, ὅ.π., σ. 177.

11. Μιχαὴλ Γεωργιάδης, ὅ.π., σ. 275· ΒΕΕΑ, Β 5, 10 Αὐγούστου 1900, σ. 1. ΓΑΚ, ΤΑ 398 401 καὶ 402, κώδικες ἀπὸ τοὺς ὁποίους φαίνεται ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἦταν ἀνομιογενὴς καὶ ἐρχόταν νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴ Μερσίνα ἀπὸ ἄλλα μέρη καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν Καππαδοκία.

12. Ἡμερολόγιον... Μερσίνης, ὅ.π., σ. 5.

13. Στὸ ἴδιο, σ. 7. Μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τὸ 1909 ἦταν οἱ: Ἀχιλ. Συμεώνο-

έργασίες της και συμπεριέλαβε εκπροσώπους όλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Συμμετεῖχε ἀκόμα ἡ νεολαία καὶ τὸ γυναικεῖο φύλο μὲ ἰδιαιτέρο τμήμα θηλέων καὶ αὐτοτελὴ διοίκηση.¹⁴

Λεσχηκὸ σκοπὸ φαίνεται ὅτι εἶχε τὸ «Ἀναγνωστήριον ὁ Κοραΐς» ποῦ ἱδρύσε ἡ «Ὁρθοδοξία» μὲ στόχο νὰ «ἐνταθῆ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ λαοῦ, πρὸς τοὺς δύο στύλους τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεως, τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ σχολεῖον».¹⁵ Ἐπίσης τὸ 1919 λειτουργοῦσε ὁ σύλλογος «Ἀναγέννησις».

Ἀκόμη πιὸ ὀλιγάριθμη ἀπὸ τῆς Μερσίνης καὶ μὲ ἐλάχιστες εὐπορες οἰκογένειες,¹⁶ ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα Ταρσοῦ διατηροῦσε ἀδελφότητα ποῦ διαλύθηκε μὲ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους.¹⁷

2. Μυσία

Στὸ Ἄδραμύττι ἡ κοινότητα, οἰκονομικὰ ἀνθηρὴ μὲ πλούσια παραγωγή ἐλαίου καὶ σταφίδων, μπόρεσε νὰ στηρίξει ἐπάξια τὴν πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ της ζωή. Τὸ 1882 συστήθηκε ἡ «Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης Ὁμόνοια Ἄδραμυτίου», μὲ πρόεδρο τὸ 1884 τὸν Γεώργιο Μανουιλέλη καὶ γενικὸ γραμματεὰ τὸν Λαμπρινὸ Π. Ἰωάννου.¹⁸ Τὸ 1887 εἶχε πρόεδρο τὸν πατέρα Γρηγόριο καὶ γραμματεὰ τὸν Ἐλευθέριο Σιδηριάδου.¹⁹

γλου, Λέων Ἀρσλάνογλου, Ἀνανίας Ζεβάνογλου, Ἄβρ. Καζιγανδζόγλου, Ἰωσήφ Κυριακίδης, Γρηγ. Καραγεωργίου, Γεώργ. Μιχαηλίδης καὶ ἀναπληρωματικοὶ οἱ Μ. Δ. Ἀρσλάνογλου καὶ Ματθ. Ι. Οἰκονομίδης (*Ἡμερολόγιον... Μερσίνης*, ὁ.π., σ. 3). Στὸ ἐξώφυλλο τοῦ ἀντιτύπου τοῦ Κανονισμοῦ τῆς «Ὁρθοδοξίας» ποῦ φυλάσσεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, ὑπάρχει ἡ σφραγίδα τοῦ συλλόγου, στὴν περιφέρεια τῆς ὁποίας ἀναγράφεται «Ὁρθοσκυτικὴ Ἀδελφότης ἡ Ὁρθοδοξία» καὶ στὸ μέσον «Ἐν Μερσίνῃ 1901».

14. *Τὰ χρονικά τῆς ἀδελφότητος «Ἡ Ὁρθοδοξία»*, Ἀθήνα 1940, σ. 9.

15. Στὸ ἴδιο, σ. 9.

16. ΒΕΑΑ, Β 25α, 30 Ἀπριλίου 1906, σ. 1. ΒΕΑΑ, Β 32, 12 Ὀκτωβρίου 1909, σ. 1.

17. ΚΜΣ, ΑΠΠ [=Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Ἀρχεῖο Προφορικῆς Παράδοσης], Ταρσός, Κλ. 5, πληροφορητῆς Μωυσῆς Χριστοφίδης.

18. *Νεολόγος*, ἀρ. 4454, 23 Φεβρουαρίου/6 Μαρτίου 1884, σ. [3].

19. *Νεολόγος*, ἀρ. 5283, 15/27 Ἰανουαρίου 1887, σ. [2]. Βλ. καὶ Ἰχνημίαν, «Ἐξ Αἰολίδος Ἄδραμύτιου», ἐφ. *Κωνσταντινούπολις*, 11 Νοεμβρίου 1900, ἀπόκομμα ἀπὸ τὴ Μυστακίδειο Βιβλιοθήκη χωρὶς ἀριθμὸ σελίδας.

Ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης ἡ Ἐλεημοσύνη» (1885) εἶχε σκοπὸ «τὸ ἐλεεῖν ἐν γένει». Τὸ διοικητικὸ συμβούλιο ἀποτελοῦσαν οἱ: Σταμάτης Κρητικῶ, πρόεδρος, Ἀχιλλεὺς Ρακίνας, ἐπιμελητής, Πάτροκλος Κέπετζης, γραμματεὺς, Ἀνέστης Βαρβέρης, εἰσπράκτωρ, Β. Σάββας, ταμίας, Νικόλαος Χριστοδούλου, Γ. Πανέλης, Μιχ. Σταμπολῆς.²⁰ Πρόεδρος τὸ 1900 ἦταν ὁ Πάτροκλος Κέπετζης.²¹

Τὸ «Μετοχικὸν Σωματεῖον ὁ Μύρμηγξ» (1885) στόχος τοῦ ὁποῖου ἦταν «ἡ ἀπόκτησις λαχειοφόρων μετοχῶν τῶν ὁποίων τὸ κεφάλαιον, τοὺς τόκους καὶ τοὺς λαχνούς θὰ διανεμῶνται μετὰ 10 ἔτη οἱ μέτοχοι ἐκάστης σειρᾶς».²²

Ὁ «Γυμναστικὸς Σύλλογος ὁ Κόροιβος» εἶχε πρόεδρο τὸν ἰδρυτὴ του, Ἀθ. Βέλκο, καὶ γραμματέα τὸν Δημήτριον Ν. Κωφοῦ. Τὰ μέλη του ἀγωνίζονταν στὸ γυμναστήριον τῆς τοπικῆς σχολῆς, καλλιεργοῦσαν δὲ ἰδιαίτερα τὸ πνεῦμα τῆς ἰσότητος.²³

Ὁ «Σύλλογος Ἀγάμων», μὲ ἐμβλημα τὴν πανσέληνον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἐμφανῆ εὐθυμο σκοπὸ του, κατέστρωνε «διάφορα σχέδια δράσεως καὶ ἐνεργείας, κοινωνικῆς, ἐθνικῆς καὶ ἄλλης, ἀνεγινώσκοντο ἀπηγορευμένα ἐφημερίδες...». Ἰσόβιος πρόεδρος του ἦταν ὁ Ἴγν. Χιωτέλλης καὶ μέλη οἱ Στράτων Σαλατέλλης, Κωνσταντῖνος Σαλατέλλης, Ἰγνάτιος Σαλατέλλης, Φωκίων Πιτσούλης, Διογένης Πιτσούλης, Γεώργιος Κασικέλλης, Σόλων Κασικέλλης, Γεώργιος Καραπαναγιώτης, Στέλιος Παπάζογλου, Δημήτριος Κωφοῦ, Στέλιος Κρητικός.²⁴

Ἡ «Ἀδελφότης τοῦ Νοσοκομείου ὁ Ἅγιος Θεράπων», μὲ ἰδρυτὲς τοὺς Μ. Καζάτζη (ἐπίτιμος ἰδρυτής), Ι. Μεταξᾶ, Α. Βογιατζῆ, Α. Βάλιακα, Α. Δηλιγιάννη, Α. Χαραλαμπίδη, Δ. Μορελέλη, Π. Μεταξᾶ, Σ. Κωφοῦ, Χ. Βογιατζῆ καὶ Ι. Χρυσόχο, ²⁵ εἶχε σκοπὸ τὴν ἴδρυση καὶ τὴ συντήρηση νοσοκομείου ἀρχικὰ μὲ τρεῖς κλίνες, τὸ ὁποῖο θὰ παρείχε δωρεὰν νοσηλεία σὲ ἄπορους ἀσθενεῖς χωρὶς διάκριση θρησκευμάτος ἢ ἐθνικότητος.²⁶ Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἐφό-

20. Δημήτριος Ν. Κωφοῦ, Ἀδραμυττινὰ, Ἀθήνα 1968, σ. 118.

21. Ἰγνεύμων, «Ἐξ Αἰολίδος...», ὅ.π.

22. Δημήτριος Ν. Κωφοῦ, ὅ.π., σ. 118.

23. Στὸ ἴδιο, σ. 84· ἐφ. Ἡμερησία, ἀρ. 819, 18 Ἰουλίου 1908, σ. [3].

24. Ὁ.π., σσ. 90-92.

25. Ἰγνεύμων, «Ἐξ Αἰολίδος...», ὅ.π.: Κανονισμὸς τῆς ἐν Ἀδραμυττίῳ Ἀδελφότητος τοῦ Νοσοκομείου ὁ Ἅγιος Θεράπων, ἐν Ἀδραμυττίῳ τῇ 5ῃ Μαρτίου 1900, σ. 4.

26. Κανονισμὸς τῆς ἐν Ἀδραμυττίῳ..., ὅ.π., σ. 3, 17· Ἰγνεύμων, «Ἐξ Αἰολίδος...», ὅ.π.

ρους ήταν γιατρός και όφειλε να παρίσταται στο νοσοκομείο συγκεκριμένες μέρες και ώρες και να θεραπεύει τους νοσηλευόμενους χωρίς άμοιβή.²⁷

Στό Κεμέρ (Βουρχανιέ), με την ανεπτυγμένη βιομηχανία, λειτουργούσαν οι αδελφότητες «Πρόδοος» και «Άλληλοβοήθεια», που ανέλαβαν «τον έξω-ραϊσμόν τῆς ἐκκλησίας και τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ παρθεναγωγείου και τοῦ νεκροταφείου».²⁸ Πληροφορητῆς τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν ἀναφέρει νεανικό σωματεῖο και φιλόπτωχο ἀδελφότητα ἀνδρῶν και γυναικῶν.²⁹

Στὴν Μπάλια κατὰ τὴν ἐναρξὴ τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου λειτουργούσαν ὁ σύλλογος «Σύμπνοια» και σύλλογος ἐργολάβων.³⁰

Στό Σιντιργί, κωμόπολη με 1800 ὁμογενεῖς, ἀναφέρεται ὁ «Φιλεκαπαι-δευτικός Σύλλογος ἡ Ἐγκράτεια» (1873).³¹

Στὰ Δαρδανέλλια (Τσανάκκαλε), πόλη με ἀνεπτυγμένο εἰσαγωγικό και ἐξαγωγικό ἐμπόριο, ἦταν γνωστὴ ἡ «Άγαθοεργὸς και Φιλάνθρωπος Ἄδελφότης», με σκοπὸ ἀντίστοιχο με τὴν ἐπωνυμία της.³² Ἐδῶ λειτουργοῦσε ἐπίσης και ἡ «Άγαθοεργὸς Ἄδελφότης τῶν Κυριῶν», με πρόεδρο ἐπὶ τέσσερα συνεχῆ χρόνια τὴν Ἄμαλία Α. Ζέρφου και γραμματέα τὴν Ἐλένη Λαγοπούλου. Ἡ ἀδελφότητα διατηροῦσε ταπητουργεῖο στο ὁποῖο πτωχὰ κορίτσια μάθαιναν τὴν τέχνη τῆς ταπητουργίας ὡς βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα.³³ Παράλληλα λει-

27. Κανονισμὸς τῆς ἐν Ἄδραμυττίω..., ὁ.π., σ. 21. Στὴν περιφέρεια τῆς ἐλλειψοειδοῦς σφραγίδας ὑπάρχει ἡ ἐνδειξὴ «Ἄδελφότης Νοσοκομείου Ἄδραμυττίου», στο μέσον κλίνη νοσοκομείου και ἡ χρονολογία 1899.

28. Γ. Παπαδόπουλος, *Τὸ Κεμέριον*, Ἀθήνα 1919, σσ. 8-9· Παντ. Μ. Κοντογιάννης, *Ἡ ἐλληνικότης τῶν νομῶν Προύσης και Σμύρνης*, Ἀθήνα 1919, σ. 110.

29. ΚΜΣ, ΑΠΠ Μ8, πληροφορητῆς, Μιχαὴλ Ἐμμανουηλίδης.

30. Παντ. Μ. Κοντογιάννης, ὁ.π., σ. 149.

31. «Αἰ ἐν τῷ κλίματι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Ἱεραὶ Μητροπόλεις, Δ. Ἡτρόπολις Κυζίκου», *Ἐθνικὰ Φιλανθρωπικὰ Καταστήματα, Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1905, ἔτος Α΄*, Κωνσταντινούπολη 1904, σ. 183· Γεώργιος Χασιώτης, «Ἡ παρ' ἡμῶν δημοτικὴ παιδευσὶς ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως μέχρι σήμερα», *ΠΕΦΣΚ* [=Περιοδικὸν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου] *Η'* (1873-1874), σ. 118· «Ἐκθεσις τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς περὶ τῆς καταστάσεως τῆς παιδείας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας», *ΠΕΦΣΚ*, ὁ.π., σσ. 254, 296· Κ. Εὐσταθόπουλος, «Περὶ Συλλόγων», *Ὀμηρος 1* (1873), σ. 645· Νικόλαος Οἰκονομίδης, «Ἐκδρομὴ ἐς Βαλούκιστρον», *Ὀμηρος 2* (1874), σ. 183.

32. *Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ*, ἔτος ΙΑ', 17/29 Μαΐου 1872, ἀρ. 982, σ. [4].

33. «Αἰ ἐν τῷ κλίματι ..., Δ. Ἡ Μητρόπολις Κυζίκου», ὁ.π., σ. 187· *Ἡ Ἄμαλία*, ἀρ.

τουργοῦσε καὶ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης τῶν Κυρίων», μὲ πρόεδρο τὸν Δημ. Χατζόπουλο.³⁴

Στὴ Λάμιψακο, κοινόπολη μὲ 1080 ὁμογενεῖς, φέρεται τὸ 1904 ὡς νεοσύστατη ἢ ἐκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα («Ἅγιος Τρύφων»).³⁵

Στὸ Ρέν-Κιοῦ (Ὁφρύνιον) ἢ «Θρησκευτικὴ Ἀδελφότης» καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ταμεῖο συνεισέφεραν στὸν προϋπολογισμὸ τῆς ἐκκλησίας.³⁶ Ἀκόμη, σύμφωνα μὲ προφορικὴ παράδοση, λειτουργοῦσαν ἐδῶ τέσσερα («Ἀδερφάτα»): τῶν ἐπαγγελματιῶν, τῶν οἰκοδόμων, τῶν γεωργῶν, καὶ τῶν ἀγωγιατῶν, μὲ προστάτες ἀντίστοιχα τοὺς Ἅγιο Χαράλαμπο, Ἅγιο Δημήτριο, Ἅγιο Μόδεστο καὶ Ἅγιο Μηνά.³⁷

3. Παφλαγονία

Στὴν Ἰνέπολη λειτουργοῦσε ἡ φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα («Παφλαγονία»), μὲ σκοπὸ τὴν ἴδρυση τοπικοῦ παρθεναγωγείου.³⁸

Στὴν Κασταμονὴ τὸ 1870 ἰδρύθηκε ἡ φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα («Παφλαγονία») ποὺ ἀπέβλεπε ἐπίσης στὴν ἴδρυση παρθεναγωγείου.³⁹ Ἀπὸ πληροφορητῆ τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν ἀναφέρεται ἡ «Ἐλεημοσύνη», ἐπιτροπὴ ποὺ εἶχε ἀναλάβει τὴν ὑποστήριξη τῶν πτωχῶν.⁴⁰

Στὴν Ποντοηράκλεια (Ἐρεγλί) ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα περιλάμβανε 1.400 κατοίκους σὲ συνολικὸ πληθυσμὸ 8.000 ποὺ ζοῦσαν ἀπὸ τὰ ὄρυγεῖα καὶ

8309, 16/29 Ἰαν. 1906, σ. [2] καὶ ἀρ. 8343, 24 Ἰαν./9 Φεβρουαρίου 1906, σ. [2]. Τὸ 1907 πρόεδρος ἦταν ἡ Ἀλεξάνδρα Ζέρφου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια ΚΖ' (1907), σ. 108 καὶ τὸ 1908 ἡ Ἀγλαΐα Νικολαΐδου καὶ γραμματέας ἡ Ἐρατὼ Σκαρλατίδου: Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 8928, 15-28 Φεβρουαρίου 1908, σ. [3].

34. «Αἰ ἐν τῷ κλίματι... Δ. Ἡ Μητρόπολις Κυζίκου», ὁ.π., σ. 187. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια ΚΖ' (1907), σ. 108.

35. Στὸ ἴδιο, σ. 187.

36. Στὸ ἴδιο, σ. 186.

37. ΚΜΣ, ΑΠΠ Μ38, σ. 194-195, πληροφορητῆς, Κωνσταντῖνος Κοῦκος.

38. Γεώργιος Χασιώτης, «Ἡ παρ' ἡμῶν...», ὁ.π., σ. 118. «Ἐκθεσις τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς...», ὁ.π., σ. 256.

39. Ἐφ. Νεολόγος 10/22 Σεπτεμβρίου 1870, ἀρ. 675, σ. 3.

40. ΚΜΣ, ΑΠΠ Πφ. 11, πληροφορητῆς, Μιχαλάκης Σομπέσγλου.

τις φορτοεκφορτώσεις στο λιμάνι.⁴¹ Οί τουρκόφωνοι κάτοικοι προσπάθησαν να ανακτήσουν τη χαμένη τους πάτρια γλώσσα γι' αυτό και σύστησαν «Φιλεκπαιδευτική αδελφότητα», με σκοπό την ίδρυση άρρεναγωγείου και παρθεναγωγείου.⁴²

Στή Σαφράμπολη (Θεοδωρούπολις) τὸ 1885 τὸ διοικητικὸ συμβούλιο τῆς ἀδελφότητος («Ὁμόνοια» (1882) συνυπογράφει μαζί με τὴν ἐφορεία τῶν σχολῶν καὶ τὴν ἐπιτροπὴ τῆς ἐκκλησίας ἀπόφαση τῆς δημογεροντίας, μετὰ τὴν εἶδηση τοῦ θανάτου τοῦ εὐεργέτη Ζανῆ Στεφάνοβικ Σκυλίτζη.⁴³

Τὸ 1899 μαρτυρεῖται ἡ δημιουργία τῆς «Φιλεκπαιδευτικῆς Βοηθητικῆς Ἐπιτροπῆς», ἡ ὁποία βέβαια δὲν ὑπῆρξε ἀμιγῆς σωματειακὴ μορφή με ἐκλεγμένους διοικητικὸς ἐκπροσώπους· ἀποτελοῦσε βοηθητικὸ παράγοντα τῆς αὐτοδιοικούμενης κοινότητος με ἐκπροσώπους προκαθορισμένους.⁴⁴

Ἀκόμη λειτουργοῦσε καὶ φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα ποὺ τὸ ἀργότερο τὸ 1906, ὅπως φαίνεται, φέρεται νὰ ἔχει διαλυθεῖ. Τὴν ἔλλειψη τῆς φιλεκπαιδευτικῆς ἀδελφότητος ἀναπλήρωσε φιλοπρόδοος ἀδελφότητα κυριῶν ποὺ ἀνέλαβε εἴτε τὴν πρόσληψη μαίας γιὰ τὴ δωρεὰν παρακολούθηση ἐπιτόκων γυναϊκῶν εἴτε τὴν ἴδρυση φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων.⁴⁵

Γύρω στὸ 1914 οἱ Ἕλληνες τεχνίτες ἔχαν ὀργανωθεῖ σὲ συλλόγους ἀνάλογα με τὴν τέχνη τους π.χ. ἀργυροχρυσόχοι, γεμενετζήδες, καλαϊτζήδες καὶ ράφτες, με προστάτες ἀντίστοιχα τοὺς Ἅγιο Σπυριδῶνα, Ἅγιο Ἡλία, Ἅγιο Γεώργιο καὶ Ἰσως τὴν Παναγία.⁴⁶

41. Παναγιώτης Γ. Μακρῆς, *Ἡράκλεια τοῦ Πόντου*, Ἀθήνα 1908, σσ. 29, 33.

42. ΠΕΦΣΚ Θ' (1875-1876), σ. 195.

43. ΓΑΚ, ΤΑ 362. Ἐλλειψοειδῆς σφραγιδα στὴν περιφέρεια τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἡ ἔνδειξη «Ἀδελφότης Ὁμόνοια», «Ἐν Σαφραμπόλη» (sic), στὸ μέσον δύο χέρια σὲ χειραψία καὶ ἡ χρονολογία «1882».

44. ΓΑΚ, ΤΑ, 382, σσ. 18-19 καὶ 378, σσ. 8-9. Ἐλλειψοειδῆς σφραγιδα στὴν περιφέρεια τῆς ὁποίας «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ Ζαφραμπόλεως» καὶ στὸ μέσον δύο χέρια σὲ χειραψία πάνω σὲ δάφνες καὶ ἡ χρονολογία «1899».

45. Π. Ι. Παυλίδης, «Ἡ ἐπαρχία Νεοκαισαρείας», *Ξενοφάνης* 4 (1906), σ. 132. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, *Υπόμνημα περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ παθημάτων τῶν ἐστίων τοῦ πολιτισμοῦ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Θράκης*, Ἀθήνα 1918, σ. 53.

46. ΚΜΣ, ΑΠΠ, Πφ 20, Ἀναστασιάδης, *Σαφράμπολη*, Ὀκτώβριος 1968 (δακτυλόγραφο), σσ. 16-17.

Πληροφορητής του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών αναφέρει ότι στην Τόσια υπήρχε φιλόπτωχο ταμείο και σωματείο κτιστών, που είχε φροντίσει μάλιστα να ἐγκατασταθεῖ πυροσβεστικός κρουνός (τουλούμπα) στην καμώπολη.⁴⁷

ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ ΣΤΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ Α', Β', Γ'

1. Βιθυνία

Μαρμαράς. Μαρτυρούνται δύο σύλλογοι: «Μορφωτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Μαρμαράς 'Η νέα γενεά», με πρόεδρο τὸν Σπυρίδωνα Νεστορίδη, δημογέροντα και δήμαρχο τοῦ Μαρμαρά,⁴⁸ και ἡ «Ἀδελφότης Τριῶν Ἱεραρχῶν».⁴⁹

Ἄρτα κ η. Ὁ γεωργικός σύλλογος «Ἡ Κυβέλη» ιδρύθηκε τὸ 1912, με πρόεδρο τὸν Ζουμπούλη Κιουρικτσῆ.⁵⁰

Πάνορμος. Ὁ μητροπολίτης Κυζίκου κοινοποίησε τὴ σύσταση τῆς φιλοπτώχου ἀδελφότητος τῶν κυριῶν που ἤδη εἶχαν συλλέξει και διανείμει στοὺς πτωχοὺς 2000 γρόσια.⁵¹

Τὸ 1912 ιδρύθηκε λέσχη. Μαρτυροῦνται καταστροφή της κατά τὸν πόλεμο καθὼς και διαρπαγὴ τῶν βιβλίων και τῶν ἐπιπέλων της. Ἀνασυστήθηκε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλης.⁵²

Ὁ «Πατριωτικός Σύνδεσμος Ἑλληνίδων Κυριῶν Πανόρμου», με πρόεδρο τὴν Ἑστερ Β. Ταβουλάρη και γραμματέα τὴν Κατίνα Κωνσταντινίδου, σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὴν «Ἄμυνα Ἑλληνίδων Μικρασίας» (17 Ἀπριλίου 1922) ἀνακοινώνει ὅτι εἶχε σκοπὸ: «1) τὴν ἀποστολὴ μικρῶν δώρων στὰ τιμημένα μας παλληκάρια, 2) τὴν ἀνακούφιση τῶν ἀπόρων οἰκογενειῶν τους διὰ τακτικοῦ μικροῦ εισοδήματος και ἐκτάκτου, 3) νὰ ἐνισχύση τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἀνδρῶν μας εἰς τὰς πολλαπλὰς ἀσχολίας της πρὸς ἄμυναν τοῦ πατρώου και ἱεροῦ ἐδάφους μας».⁵³

47. ΚΜΣ, ΑΠΠ, Πφ 14, πληροφορητής, Βασίλειος Μαυρογενειάδης.

48. Σπυρίδων Νεστορίδης, *Προκονησιακά και ἔθνικα ἐνθυμήματα*, Ἀθήνα 1992, σ. 11.

49. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, *Υπόμνημα περὶ τῶν δικαιωμάτων...*, ἔ.π., σ. 53.

50. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», στὴν ἐκδ. *Ἑλληνικός Ὁδηγός... 1921*, Ἀθήνα 1921, σ. 75.

51. ΓΑΚ, ΤΑ 453, Πρακτικὸ δημογεροντίας 30 Ἀπριλίου 1903, σ. 100'.

52. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ἔ.π., 1921, σ. 101.

53. Ἀρχεῖο Περίδου, Ἐνωσὴ Σμυρναίων. Στρογγυλὴ σφραγίδα στὴν περιφέρεια τῆς

Μηχανιώνα. Ἡ ἀδελφότητα «Πρόοδος»⁵⁴ (1866) συντηροῦσε σχολὴ ἀρρένων ἀπὸ τὸ 1866 καὶ παρθενωγωγεῖο ἀπὸ τὸ 1873, τὸ ὁποῖο ἐνίσχυε σημαντικὰ ὁ Γ. Ζαρίφης, μὲ ἐτήσια ἐπιχορήγηση 25 λιρῶν.⁵⁵

Κίος. Ἡ «Φιλεκαπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Κιανῶν»⁵⁶ προσπάθησε νὰ βελτιώσει τὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης στὴν Κίο υἱοθετώντας τὸ σύστημα τῶν ἑσπερινῶν διαλέξεων, ἀλλὰ καί, σὲ συνεργασία μὲ τὴ συντεχνία τῶν παντοπωλῶν καὶ μὲ τὶς ἐνέργειες τοῦ προέδρου Νικ. Στρουμπούλη, πρωτοστάτησε στὴν οἰκοδόμησι τῶν σχολείων τῆς Κίου.⁵⁷

Τὸ 1895, μὲ πρωτοβουλία τῆς Σμαράγδας Γερομάζης, ἰδρύθηκε ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Κυριῶν». Τὰ μέλη τοῦ πρώτου διοικητικοῦ συμβουλίου ἦταν: Κλεοπάτρα Γιαβάσσογλου, πρόεδρος, Εὐανθία Δεληφώνη, ταμίας, Σμαράγδα Γερομάζης, γραμματεὺς, Εὐφροσύνη Μιχαηλίδου καὶ Ἀθηνᾶ Μπαμπούδη, σύμβουλοι. Τὸ 1899 ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου: Κλεοπάτρα Γιαβάσσογλου, πρόεδρος, Μαριγῶ Οἰκονομίδου, ταμίας, Εὐριδίκη Καγγελάρη, γραμματεὺς, Μαριάνθη Βορίδου καὶ Σμαράγδα Γερομάζης, σύμβουλοι.⁵⁸

Λίγα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν Α΄ Παγκόσμιον Πόλεμον ἰδρύθηκε ὁ «Μουσικὸς Σύλλογος»⁵⁹ μὲ πρωτεργάτη τὸν Φώτη Παντερμαλῆ. Διαλύθηκε μετὰ τὴ σύλληψη καὶ τὴ δολοφονία τοῦ ἀρχιμουσικοῦ καὶ δασκάλου Καρακάση ποὺ αὐτοκτόνησε πέφτοντας ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ κонаκιοῦ, ὕστερα ἀπὸ βασανιστήρια τῶν ἀρχῶν ποὺ τὸν εἶχαν κατηγορήσει ὡς κατάσκοπο τῆς Ἑλλάδας.

Στὰ χρόνια τῆς ἀνακωχῆς, τὸ 1919, ὁ Φώτης Παντερμαλῆς ἐνήργησε γιὰ τὴν ἐπανασύστασι τοῦ συλλόγου μὲ ἀρχιμουσικὸ-δάσκαλο τὸν Κεφαλλῆνα

ὁποῖας: «Πατριωτικὸς Σύνδεσμος Ἑλληνίδων Κυριῶν» καὶ στὸ μέσον: «Πάνορμος». Γιὰ τὴν Εὐαγγελία Περίδου καὶ τὸ Ἀρχεῖο Περίδου, βλ. Νίκος Χ. Βικέτος, «Οἱ γυναῖκες τῆς Κρήτης γιὰ τὴ Μικρασία. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς Εὐαγγελίας (Αὐρηλίας) Περίδου», *Μικρασιατικὴ Ἡγῶ*, ἀρ. 261-262, Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος 1985, σσ. 8-10.

54. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωσις... Α'», ὁ.π., σ. 72.

55. Εὐάγγελος Ἀθ. Μπόγιας, *Ἡ Μηχανιώνα τῆς Κυζίκου*, Ἀθήνα 1964, σ. 14.

56. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωσις... Α'», ὁ.π., σ. 75.

57. ΠΕΦΣΚ Ι (1875-1876), σ. 196· *Νεολόγος*, 27 Αὐγούστου/8 Σεπτεμβρίου 1886, ἀρ. 5167, σ. [3].

58. *Ταχυδρόμος*, ἀρ. 247, 12 Φεβρουαρίου 1899, σ. 3.

59. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωσις... Α'», ὁ.π., σ. 73.

Σπάθη. Ὁ σύλλογος ἦταν παρὼν σὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς κοινότητας καὶ ὑποδέχθηκε τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ τὸ 1922 κατὰ τὴν εἴσοδὸ του στὴν Κίο.⁶⁰ Παράλληλα λειτούργησε καὶ ἡ Μαντολινάτα τῶν κοριτσιῶν με διέυθυνση καὶ διδασκαλία τοῦ Σπάθη.⁶¹

Κουβούκλια. Συνιδρυτὲς τῆς «Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος»,⁶² ἐκτὸς ἀπὸ τὸν παπα-Πολυχρόνη Μισιρλόγλου, ἦταν οἱ: Θεόδωρος Ἀλτινούδης (κατόπι Παναθόδωρος), Νικόλας Μιχ. Δεληγιάννης, Ἰωάννης καὶ Χριστόπουλος Ζύρπογλου, Γιαννακὸς καὶ Κωστῆς Καραμανλῆς, Δημήτρης Θ. Δεληγιάννης, Ἰωάννης Ρίζογλου καὶ Χατζῆ Χαράλαμπος Ροδοκάλλης, μὲ σκοπὸ τὴν χριστιανικὴ ἀλληλεγγύη μεταξὺ τῶν κατοίκων.

Δεκαπέντε χρόνια ἀργότερα συστήθηκε καὶ δευτέρη ἀδελφότητα ἀπὸ τοὺς Πέτρο Παπαδόπουλο, Πέτρο Δεληγιάννη, Αὐγουστῆ Γιαννακόπουλο, Πέτρο Καριόγλου, Κωνσταντῖνο Ζυπριάδη, Χατζῆ Ἡλία Δεληγιάννη, Ἀθανάσιο Κουτσουμπιδῆ καὶ Γεώργιο Χατζῆ Κιοσέ, ἐνῶ τὸ 1908 ἰδρύθηκε «Σύλλογος τῶν Νέων»⁶³ ἀπὸ τοὺς Πέτρο Παπαδόπουλο, Στρατῆ Ἀθ. Δεληγιάννη, Γιώργο Λυτρίδη καὶ Φώτῃ Σοφ. Καραμανλῆ. Ὁ σύλλογος ἴδρυσε ἀναγνωστήριο καὶ ἀνέλαβε τὴν περιτοίχιση τῶν νεκροταφείων.⁶⁴

Σιγῆ. Ἀναφέρονται ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Σιγῆς»⁶⁵ καὶ ἡ ἀρτιγενεὴς «Φιλόπτωχος καὶ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Σιγῆς», μὲ ἀντιπρόεδρο τὸν Εὐστράτιο Μαμμάλη καὶ γραμματέα τὸν Σωτηριάδη.⁶⁶

Τρίγλεια. Λειτούργησε φιλανθρωπικὴ ἀδελφότητα τῶν κυριῶν, στὴν ὁποία παραχωρήθηκε ἀπὸ τὴν κοινότητα τὸ παλαιὸ παρθεναγωγεῖο γιὰ νὰ τὸ ἐπισκευάσει καὶ νὰ τὸ μετασκευάσει σὲ αἴθουσα λέσχης καὶ θεάτρου, μὲ τὸν ὄρο νὰ μπορεῖ νὰ τὸ χρησιμοποιεῖ καὶ ἡ φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα.⁶⁷

60. Βασίλης Κουλιγκᾶς, *Κίος 1912-1922. Ἀναμνήσεις ἐνὸς Μικρασιάτη*, Ἀθήνα 1988, σσ. 46-48.

61. Στὸ ἴδιο, σ. 48.

62. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Α'», ὁ.π., σ. 75.

63. Ὁ.π.

64. Γιώργος Κοτζαερίδης, *Ἀξέχαστα Κουβούκλια*, [Θεσσαλονίκη] 1990, σ. 18.

65. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Α'», ὁ.π., σ. 76· ΠΕΦΣΚ Ι (1875-1876), σ. 196· Γ. Χασιώτης, «Ἡ παρ' ἡμῶν...», ὁ.π., σ. 118.

66. Κωνσταντινούπολις, ἀρ. 7, 10 Ἰανουαρίου 1906, σ. [2].

67. ΓΑΚ, ΤΑ 427, 23 Φεβρουαρίου 1920, σ. 317.

Είναι γνωστό ότι σε πολλές πόλεις υπήρχαν καφενεῖα πού ἀνῆκαν σέ ἀδελφότητες καί πού παραχωροῦνταν σέ ἰδιώτες γιά ἐκμετάλλευση. Στήν Τρίγλεια τὸ καφενεῖο («Κυψέλη») ἀνῆκε πιθανότατα σέ ὁμώνυμο ἀδελφάτο.⁶⁸

Ἐπειδὴ στήν περιοχή εἶχε ἀναπτυχθεῖ ἡ μεταξοφαντουργία συστήθηκε τοπικός σύλλογος γιά τὴν προαγωγή της.⁶⁹

Μουδανιά. Ἀναφέρεται ἀδελφότητα πού διατηροῦσε καφενεῖο.⁷⁰ Ἐξάλλου ἡ «Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν ὁ Εὐαγγελισμὸς» (1911) μὲ πρόεδρο τὴν Βικτωρία Διαμαντοπούλου καί γραμματέα τὴν Ἐφη Κ. Γαϊτάνου, μὲ ἐπιστολή της (12 Ἀπριλίου 1922) ὑποσχέθηκε νὰ ἀποστείλει σεβαστὸ ποσὸ στήν «Ἐπιτροπὴ τῆς Ἀμύνης Ἑλληνίδων Μικρασίας» στὴ Σμύρνη.⁷¹ Μὲ ἄλλη δὲ ἐπιστολή της (20 Μαΐου 1922) διαβεβαίωσε ὅτι προχώρησε στὴν πραγμάτωσὴ τῆς ὑπόσχεσῆς της.⁷²

Νικομήδεια. Ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ὁμόνοια» συστήθηκε μὲ στόχο τὴν ἴδρυση καί τὴ συντήρηση νηπιαγωγείου. Ἀναφέρεται ὅτι δὲν εἶχε λειτουργήσει ἓνα χρόνο μετὰ τὴν ἴδρυσή της.⁷³

Ντερέκιοϊ. Ἀξιόλογη δραστηριότητα εἶχε ἀναπτύξει τὸ σωματεῖο «Ἀδελφότης».⁷⁴

Ντεμίρντεσι. Μαρτυρεῖται ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης ἡ Μέλισσα».⁷⁵

2. Αἰολίδα

Κυδωνίες. Ἡ «Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης»⁷⁶ διατηροῦσε ἀναγνωστήριο καί

68. Θανάσης Πιστικίδης, *Τρίγλεια Βιθυνίας*, Ραφήνα 1983, σσ. 147, 168. Ἡρ. Ἀποστόλου Τσίτερ, *Τρίγλεια*, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 31.

69. Στὸ ἴδιο, σ. 32.

70. Κωνσταντινούπολις, ἀρ. 33, 10 Φεβρουαρίου 1906, σ. [3].

71. Ἀρχεῖο Περίδου, "Ἐνωσις Σμυρναίων.

72. Ἀρχεῖο Περίδου, "Ἐνωσις Σμυρναίων. Σφραγίδα στὴν περιφέρεια τῆς ὁποίας ἀναγράφεται «Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης Κυριῶν Μουδανιά» καί στὸ μέσον ἐπάνω «Εὐαγγελισμὸς», ἐνῶ κάτω εἰκονίζεται ἀνοικτὸ τὸ Εὐαγγέλιο πάνω στὸ ὅπου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Τῆς εὐποίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε, 1911».

73. *Νεολόγος*, ἀρ. 4890, 29 Αὐγούστου/10 Σεπτεμβρίου 1885, σ. [2].

74. Μ. Μαραβελάκης - Α. Βακαλόπουλος, *Αἱ προσφυγικαὶ ἐγκαταστάσεις ἐν τῇ περὶ τὴν Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 305.

75. *Νεολόγος*, ἀρ. 686, 18 Ἰουνίου 1892, σ. [1].

76. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Α'», ὁ.π., σ. 82.

βιβλιοθήκη, πού τὸ 1888 φέρονται νὰ ἔχουν διαλυθεῖ.⁷⁷

Ὁ «Σύλλογος Δεσποινίδων τῶν Κυδωνιῶν», πού ἀριθμοῦσε 250 μέλη, ἐργάστηκε γιὰ τὴν ἰδρυση οἰκογενειακῶν βιβλιοθηκῶν.⁷⁸

Τὸ 1919 ἀναφέρεται ἀδελφότητα κυριῶν, μὲ σκοπὸ ἀκαθόριστο καὶ σκοτεινὸ. Δίνεται ἐδῶ τὸ κείμενο στὸ ὁποῖο διαφαίνεται ὁ σκοπὸς αὐτῆς. Ἀναφέρεται λοιπὸν γιὰ τὴν ἀδελφότητα ὅτι ἀποσκοποῦσε στὴν «περίθαλψιν τῶν ἀτυχῶν πλασμάτων ἅτινα σκληρὸν καὶ εἰδεχθῆς ἔγκλημα θέλον νὰ συγκαλύψῃ τὸ αἷσχος τοῦ ἐκθέτει καὶ ἀπορφανίζει καὶ τὴν ἄνετον ὀπωσοῦν ἐξοικονόμησιν αὐτῶν».⁷⁹

Μὲ τὴ συνένωση τῶν δύο μουσικῶν συλλόγων «Ὀρφεὺς» καὶ «Ἀρίων»⁸⁰ συστήθηκε ὁ «Ἀπόλλων».⁸¹

Μέλη τοῦ γυμναστικοῦ συλλόγου «Αἰολικός»,⁸² ἀρτισύστατου τὸ 1907, ἀναφέρονται οἱ Δ. Πέππας, Κ. Λεντούδης, Δ. Γεωργαλάς, Π. Καζάκης κ.λπ.⁸³ Μὲ τὴν ἐπέτειο ἰδρυσης τοῦ συλλόγου συνδέεται καὶ ἡ τέλεση τῶν Αἰολικῶν Ἀγῶνων.⁸⁴

Ὁ «Γεωργικός Σύνδεσμος»⁸⁵ διέθετε 200 μύλους καὶ φρόντιζε γιὰ τὴ βελτίωση τῶν εἰδῶν καλλιέργειας, τὴ δενδροφύτευση, τὴν καλλιέργεια τῆς ἀγάπης πρὸς τὴ γεωργία καὶ τὸν καταρτισμὸ μαθητικοῦ κέντρου. Οἱ ἀδελφοὶ Πανταζόπουλοι δώρισαν στὴν κοινότητα κῆπο 16 στρεμμάτων στὴ θέση Ἅγιος Κων-

77. *Νεολόγος*, ἀρ. 5623, 15/27 Μαρτίου 1888, σ. [3]. Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 1311, 8/20 Ἀπριλίου 1888, σ. [4].

78. ΒΕΑΑ, Ζ 315, 9-6-1921. Ἐπιστολὴ τοῦ Γ. Ἀσκητόπουλου, ἐπιθεωρητῆ τῶν σχολῶν στὴν Ὑπάτη Ἀρμοστεία τῆς Ἑλλάδος στὴ Σμύρνη, πρὸς τὸν Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη.

79. ΒΕΑΑ, Ζ 335α, σ. 4. Ἐκθεση τοῦ Ἀλέξανδρου Κολυφῆτῃ μὲ θέμα «Ἡ πόλις τῶν Κυδωνιῶν ὡς ἔχει νῦν ὑπὸ ὕληκῃ, κοινωνικῃ, οικονομικῃ καὶ εκπαιδευτικῃ ἔποψιν».

80. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Ἀ», ὅ.π., σ. 83.

81. Ἡ Ἀμάθεια, 9/21 Δεκεμβρίου 1896, ἀρ. 6122, σ. [2].

82. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Ἀ», ὅ.π., σ. 83.

83. Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 8710, 29/11 Μαΐου 1907, σ. [2]. Πρβλ. *Ἡμερησία Σμύρνης*, ἀρ. 478, 25 Μαΐου 1907, σ. [2]. Στὸ διοικητικὸ συμβούλιο συμμετεῖχαν οἱ: Δ. Α. Πέππας, Δ. Α. Γεωργαλάς, Ἄλ. Πανταζῆς, Π. Καζάκης, Στ. Ἐγγλεζόπουλος, Γ. Τούμπας, Σωκρ. Λιμπούσης, Κ. Λεντούδης καὶ Εὐαγγ. Γαλιάνδελος.

84. *Ἡμερησία Σμύρνης*, ἀρ. 478, 25 Μαΐου 1907, σ. [2].

85. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Ἀ», ὅ.π., σ. 83.

σταντίνος πρὸς χρῆσιν τῶν σχολῶν γιὰ τὸ πρακτικὸ μάθημα τῆς γεωργίας, ἐνῶ ὁ θίασος «Νέος Μένανδρος» ἔδωσε παράσταση ὑπὲρ τοῦ ἀγροκηπίου.⁸⁶

Τῇ Διεύθυνση τῆς Ἐκπαίδευσης κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐλληνικῆς ἀρμοστείας ἀπασχόλησε «...καὶ ἡ ἐπαγγελματικὴ βελτίωσις τοῦ ἔργου τῶν διδασκόντων, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν πανταχοῦ τοὺς κυριωτέρους φορεῖς τῶν ἐκπολιτιστικῶν καὶ προοδευτικῶν ρευμάτων τῆς κοινωρίας». Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ φρόντισε γιὰ τὴ σύσταση διδασκαλικῶν συνδέσμων σὲ πόλεις ὅπως οἱ Κυδωνίες, τὰ Βουρλά καὶ ἡ Κρήνη. Οἱ στόχοι τῶν διδασκαλικῶν αὐτῶν συνδέσμων ἦταν σχεδὸν πανομοιότυποι, γι' αὐτὸ καὶ τὰ καταστατικά τους παραπλήσια:⁸⁷ «Σκοπὸς τοῦ Συνδέσμου τούτου (Κυδωνιῶν) εἶναι ἡ ἐπαγγελματικὴ βελτίωσις, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀλληλεγγύης ὡς καὶ ἡ ὕλικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνύψωσις τῶν ἀποτελούντων αὐτὸν μελῶν. Ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπιδιώκεται διὰ τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων παιδαγωγικῶν συνεδριῶν, διὰ παιδαγωγικῶν φροντιστηρίων, διὰ δημοσιῶν ὁμιλιῶν καὶ διαλέξεων καὶ δημοσιεύσεων ἐν τῷ τύπῳ, δι' ἐκδόσεων παιδαγωγικοῦ περιοδικοῦ ἢ ἑτησίου ἡμερολογίου, διὰ καταρτισμοῦ βιβλιοθήκης καὶ ἀναγνωστηρίου καὶ διὰ συστάσεως ταμιευτηρίου πρὸς ἀμοιβαίαν ὑποστήριξιν τῶν μελῶν».⁸⁸

Στις 29 Μαρτίου 1922 μαζί με τὴν Ὀλγα Μ. Τζούγα, ἐκπρόσωπο τῆς «Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος Κυριῶν»,⁸⁹ συνυπογράφουν οἱ Σ. Α. Βαλσαμάκη καὶ Ὀλγα Μ. Τζούγα, ὡς ἐκπρόσωποι τῶν συλλόγων «Κυδωνιάτις Ἀδελφῆ Στρατιώτου» ἢ πρώτη καὶ «Μορφωτικὸς Σύνδεσμος Δεσποινίδων» ἢ δευτέρη καὶ ἀπαντοῦν σὲ ἐκκλήση τῆς «Ἐπιτροπῆς Ἀμύνης Ἑλληνίδων Μικρασίας» νὰ συντρέξουν ἠθικὰ καὶ ὕλικὰ στὸ βαθμὸ ποὺ τὸ ἐπιτρέπει ἡ πτώση τῆς δραχμῆς καὶ ἡ οἰκονομικὴ κρίση ποὺ ἐπακολούθησε.⁹⁰

86. *Ἡ Ἀμάθεια*, ἀρ. 8911, 25/7 Ἰανουαρίου 1908, σ. [2].

87. Μ. Μυχαηλίδης-Νουάρος, «Ἡ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἐντὸς τῆς ζώνης τῶν Σεβρῶν μικρασιατικὴν περιοχὴν», *Μικρασιατικὰ Χρονικά* 6 (1955), σ. 68.

88. Στὸ ἴδιο, σσ. 70-71.

89. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωσις... Α'», ὅ.π., σ. 83.

90. Ἀρχεῖο Περίδου, «Ἔνωσις Συμυριῶν. Τὸ ἔγγραφο σφραγίζεται: α) μετ' ἀποστολῆς σφραγίδας στὸ κέντρο τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «Κυδωνία 1900», ἀπὸ κάτω φύλλα ἐλιᾶς καὶ στὴν περιφέρεια «Φιλοπτώχος Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν», β) μετ' ἀποστολῆς σφραγίδας ποὺ φέρει τὴν ἐπιγραφή «Ἀδελ. Στρατιώτου Κυδωνία 1921» καὶ γ. μετ' ἀποστολῆς σφραγίδας ποὺ φέρει τὴν ἐπιγραφή «Ἀναμορφωτικὸς Σύνδεσμος τῶν Δεσποινίδων ἢ Ἀναγέννησις», στὸ μέσον τῆς ὁποίας εἰκονίζεται ἀετός.

Μοσχονήσια. Σκοπός του «Ελληνικού Πολιτικού Συλλόγου» ήταν «ή καθοδήγησις του ελληνικού λαού προς επίγνωσιν των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών του».⁹¹

Τò 1905 ιδρύθηκε ή «Φιλανθρωπική Άδελφότης ή Έκατόνησος». Τò σωζόμενο καταστατικό της αναφέρει ως χρονολογία σύστασής της τò 1908. Τòυτο δέν όφείλεται σε λάθος αλλά σε σκόπιμη αναφορά του έτους ανασύστασης του συλλόγου ως έτους ίδρυσης. Ό σκοπός τής αδελφότητας ήταν καθαρα φιλανθρωπικός.⁹² Πρόεδρος τò 1908 ήταν ό Άθαν. Κουβαράς.⁹³

Πέργαμος. Κυρίες τής Περγάμου, μετά την έξακτη έξορία, συνέπηξαν σωματείο με την έπωνυμία «Άγιος Γεώργιος», σκοπός του όποιου ήταν ή ανάκαίνιση και επίπλωση του ναού του Άγίου Γεωργίου που είχε καταστραφεϊ από τους Τούρκους στην περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.⁹⁴

Ή «Άγία Καστριανή»,⁹⁵ που άποσκοπούσε στη διοργάνωση άθλητικών αγώνων και στον καλλωπισμό τής περιοχής τής εκκλησίας, ύριζε ως έπαθλο για τους νικητές μία σφραγίδα, πανομοιότυπη με τή σφραγίδα του συλλόγου, στο μέσον τής όποιας υπήρχε ή παράσταση τής όμώνυμης εκκλησίας.⁹⁶

Ευεργετικότατο σωματείο υπήρξε τò «Ύδραγωγείον» που διατηρούσε περισσότερες από 60 βρύσες για την ύδρευση τής κοινότητας.⁹⁷

Ή Ύπατη Άρμοστία Σμύρνης σύστησε στην Πέργαμο μορφωτικό σύλ-

91. *Ήμερησία*, 12 Σεπτεμβρίου 1908, άρ. 864, σ. [3].

92. *Κανονισμός τής έν Μοσχονησίαις Φιλανθρωπικής Άδελφότητος «Ή Έκατόνησος»*, Έν Μοσχονησίαις 1908, σ. 3. Ή αδελφότητα είχε σφραγίδα στην περιφέρεια τής όποι-ας υπήρχε ή έπιγραφή «Φιλανθρωπική Άδελφότης ή Έκατόνησος» και στο μέσον παρά-σταση που άπεικόνιζε «κύριον έλεούντα παίδα», ό.π., σ. 10. Σίτσα Καραϊσκάκη, *Μοσχονή-σια, Ή Πατρίδα μου*, Άθήνα 1973, σ. 192. Τò σωζόμενο καταστατικό που άνήκε στην Μ. Καρατζοπούλου, ως κληρονόμου τής βιβλιοθήκης των αδελφών Ύπερείδη, βρίσκεται σήμε-ρα στη βιβλιοθήκη τής Έστίας Νέας Σμύρνης.

93. *Ήμερησία*, 5 Ίουνίου 1908, άρ. 782, σ. [3].

94. «Άσιατική Έλλάς», ό.π., σ. 105. Γεώργ. Νεστ. Τσολιός, *Περγαμηνά*, Άθήνα 1984, σ. 64.

95. Κυριακή Μαμώνη, «Σωματειακή όργάνωση... Α'», ό.π., σ. 84.

96. Γεώργ. Νεστ. Τσολιός, ό.π., σ. 109· βλ. και Γεώργιος Κ. Χονδρονίκης, *Ή έπαρ-χία τής Περγάμου*, τ. 3, Μυτιλήνη 1915, σ. 72.

97. Μαργαρίτης Ευάγγελίδης, ό.π., σ. 54· Γεώργιος Κ. Χονδρονίκης, ό.π., σ. 72· Στέφ. Ι. Στεφάνου-Ντόρτσιους, *Ό Έλληνισμός τής Περγάμου*, Άθήνα 1971, σ. 95.

λογο δεσποινίδων, με πρόεδρο τὴν Ἀνθίππη Ι. Οἰκονομίδου.⁹⁸

Πρὸς τὴν (Ἄμυνα Ἑλληνίδων Μικρασίας) ἀποστέλλουν ἐπιστολές τους δύο σωματεῖα: ὁ «Σύλλογος Δεσποινίδων Ἡ Ἄναγέννησις» (7-4-1922, με πρόεδρο τὴν Κωνσταντίνα Ι. Κουγουλόγλου καὶ γραμματέα τὴν Δ. Ἀλεξανδρίδου⁹⁹) καὶ ὁ «Σύνδεσμος τῶν Κυριῶν Περγάμου», με πρόεδρο τὴν Ἀφροδίτη Τζιτζίτου καὶ γραμματέα τὴν Ὀλυμπία Ἰωαννίδου (16-14-1922) ποὺ γνωστοποιοῦν στὴν Ἄμυνα ὅτι τὰ μέλη τῆς ἀποφάσισαν νὰ βοηθήσουν ὑλικά καὶ ἠθικά τὸ ἔργο τῆς Μικρασιατικῆς Ἄμυνας.¹⁰⁰

Μαγνησία. Ὁ σύλλογος «Νιόβη»¹⁰¹ ἰδρύθηκε τὸ 1872, με πρόεδρο τὸν ἰατρὸ Παντολέοντα Ζαχαριάδη καὶ σκοπὸ τὴ στήριξη τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς. Μετὰ ἀπὸ ὑπολειτουργία ἔξι ἐτῶν, ἀνασυστήθηκε.¹⁰²

Στὴ Μαγνησία ἐπίσης λειτούργησε ὁ φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος «Ομόνοιοι», με διοικητικὸ συμβούλιο τοὺς Ἑμμ. Χατζῆ Θεόδωρο, Χατζῆ Ἰωάννη Παναγιώτου, Βασ. Ἀδαμίδη, Μιχαὴλ Κασάπαλη, Παν. Γεωργίου, Ἄντ. Εὐστρατίου, Ἰωάννη Εὐστρατίου καὶ Θεοχ. Λύχνα, ταμίαι τὸν Ν. Χρ. Μηναρετζῆ καὶ γραμματέα τὸν Ν. Βουρνοβαλῆ. Μέρος ἀπὸ τὰ ἔσοδα τοῦ συλλόγου δαπανήθηκαν στὴ μισθοδοσία διδασκάλων.¹⁰³

Ὁ «Μορφωτικὸς Σύνδεσμος τῶν Δεσποινίδων ἠ Ἄναγέννησις» ἀνταποκρίθηκε στὴν ἔκκληση τοῦ μητροπολίτη Μαγνησίας γιὰ τὴν ἀνέγερση ἱεροῦ τοῦ στρατιωτικοῦ νοσοκομείου καὶ ἀπέστειλε τριάντα τουριστικὲς λίρες.¹⁰⁴

Φιλόμουσοι νέοι ἱδρυσαν φιλολογικὸ σύλλογο στὸν ὁποῖο ἐπρόκειτο νὰ προσχωρήσουν καὶ δεσποινίδες.¹⁰⁵

98. BEAA, H 222, 24-5-1921.

99. Ἀρχεῖο Περίδου, "Ἐνωσις Σμυρναίων. Σφραγιδα στὸν ἐξωτερικὸ κύκλο τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «Σύλλογος Δεσποινίδων Ἡ Ἄναγέννησις - Πέργαμος 1920». Στὸ ἐξωτερικὸ κεφαλή Ἀθηνᾶς με περικεφαλαία πάνω σὲ δάφνες· βλ. καὶ Στέφ. Ι. Στεφάνου-Ντόρ-τωιγλου, ὁ.π., σ. 199, ὅπου φωτογραφία τοῦ συλλόγου.

100. Ἀρχεῖο Περίδου, "Ἐνωσις Σμυρναίων.

101. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Α'», ὁ.π., σ. 86.

102. Πρόδος Σμύρνης, ἀρ. 146, 12 Σεπτεμβρίου, σ. [2]: Νέα Σμύρνη, ἀρ. 1493, 2 Ὀκτωβρίου 1879, σ. [1]: Σοφία Δ. Λουκᾶ, Μαγνησία, Χαρόσχοιο, Μουραντιέ, Ἱστορικὰ Χρονικά, Ν. Σμύρνη 1960, σ. 36.

103. Ἀρμονία, ἀρ. 3018, 17 Μαρτίου 1894, σ. [3].

104. Ἐρπεςος, ἔτος Α', 24 Ἰουλίου 1922, σ. 64.

105. Ἡ Νέα Ζωὴ Σμύρνης, ἔτος Δ', τχ. 13 (19) (sic), 30 Μαρτίου 1914, σ. 209.

Ἡ «Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης Κυριῶν» ἰδρύθηκε τὸ 1910, μὲ πρόεδρο καὶ γραμματεῖα τὴν Σοφία Δ. Λουκᾶ, ταμία τὴν Ἀθηνᾶ Ἄστ. Τσοπούλου καὶ μέλη τὶς Ἑλένη Καρακάση, Οὐρανία Δεσποτοπούλου, Ἀσπασία Βεζυργιάνου, Εὐδοκία Παλαιολόγου, Μαρία Βαϊδιρῆ, Εἰρήνη Χατζηγιάννη, Φερσάι Σαρβόγλου.¹⁰⁶

Ὡς φιλόπτωχος ἀδελφότητες λειτούργησαν τὰ σωματεῖα «Ἐλπίς καὶ Φιλανθρωπία», μὲ πρόεδρο τὸν Δ. Κασάπογλου καὶ ταμία τὸν Α. Βεζυργιάνογλου,¹⁰⁷ καθὼς καὶ ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Νέων».¹⁰⁸

Ἀπὸ τὸ 1890,¹⁰⁹ ἡ «Παιδικὴ Μαντολινάτα»¹¹⁰ καὶ ὁ «Φιλαρμονικὸς Σύλλογος Ἀρίων»,¹¹¹ μὲ διοικητικὸ συμβούλιο τοὺς Π. Δημητριάδη, Π. Διαμαντόπουλο, Ι. Ράλλη, Ε. Σκαναβόπουλο, Γ. Καβακλῆ, Κ. Βεζυργίους.¹¹²

Ὁ «Γυμναστικὸς Σύλλογος Σίπυλος» μαρτυρεῖται ὡς ἀρτισύστατος τὸ 1907.¹¹³

Ὁ λεσχικὸς σκοπός, δηλαδὴ ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξη καὶ ἡ ψυχαγωγία τῶν μελῶν, ἐκφράστηκε καὶ στὴ Μαγνησία μὲ τὴ σύσταση τὸ 1919 τῆς Ἑλληνικῆς Λέσχης, κατόπιν πρωτοβουλίας τῶν Ν. Νικολαΐδου, Πολ. Διαμαντοπούλου καὶ Σοφ. Παπάζογλου, (μὲ σκοπὸν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀλληλοβοήθειαν τῶν μελῶν ἐν τῇ ἐμπορικῇ καὶ τῇ πολιτικῇ αὐτῶν δράσει).¹¹⁴ Τὸ 1920 μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ἦταν οἱ Γ. Δημητριάδης, Δ. Καραγεώργης, Ι. Ράλλης, Γ. Χρηστίδης, Α. Λουκίδης, Θ. Βραχόπουλος¹¹⁵ καὶ τὸ 1921 οἱ Π. Διαμαντόπουλος, Γ. Καβακλῆς, Β. Κεφαλόπουλος, Α. Λουκίδης, Ν. Νικολαΐδης, Κ. Παπαϊωάννου.¹¹⁶

106. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ἔ.π., σ. 95· Σοφία Δ. Λουκᾶ, ἔ.π., σ. 37.

107. Ἐφ. Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 6190, 22 Φεβρ. / 3 Μαρ. 1897, σ. [2].

108. Σοφία Δ. Λουκᾶ, ἔ.π., σ. 37.

109. Στὸ ἴδιο, σ. 37.

110. Στὸ ἴδιο, σ. 37.

111. Πιθανῶς νὰ ταυτίζεται μὲ τὸν φιλαρμονικὸ σύλλογο Μαγνησίας· πρβλ. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Ἀν», ἔ.π., σ. 86.

112. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ἔ.π., Ἀθήνα 1920, σσ. 131-132.

113. Ἡμερησία, ἀρ. 515, 9 Ἰουλίου 1907, σ. [2] καὶ ἀρ. 523, 18 Ἰουλίου 1907, σ. [3] περ. Κόσμος, ἔτος Δ, ἀρ. 73, 1 Ἰανουαρίου 1912, τχ. 1, σ. 20· Σοφία Δ. Λουκᾶ, ἔ.π., σ. 37.

114. Ἡμερησία, ἀρ. 889, 10 Ὀκτωβρίου 1908, σ. [3].

115. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ἔ.π., Ἀθήνα 1920, σ. 131.

116. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ἔ.π., Ἀθήνα 1921, σ. 95.

Παπαζλή. Στὴν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρμοστείας ιδρύθηκε ὁ «Ἀναμορφωτικὸς Σύνδεσμος Κυριῶν καὶ Δίδων Παπαζλή ἢ Ἀναγέννησις» μὲ μορφωτικὸ καὶ φιλανθρωπικὸ σκοπὸ. Γιὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν στόχων τοῦ ὄρισε τὴν ἴδρυση βιβλιοθήκης, τὴν ὀργάνωση διαλέξεων, ἐκδρομῶν, τὴν ἴδρυση τμημάτων μουσικῆς, ξένων γλωσσῶν, ἰχνογραφίας, ζωγραφικῆς, χορῶν κ.λπ., τὸν καταρτισμὸ «Λευκώματος περιλαμβάνοντος δελτάρια ἀπεικονίζοντα μνημεῖα τοῦ ἀρχαίου, βυζαντινοῦ καὶ νεωτέρου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐνδυμασίας Ἑλληνίδων ἐκ διαφόρων ἑλληνικῶν χωρίων, συλλογὰς φυσιογνωστικὰς ἐντόμων, ἀνθέων, φυτῶν κ.λ.π.»¹¹⁷

Δικελί. Λειτουργοῦσαν οἱ σύλλογοι «Ἀταρνεύς»,¹¹⁸ φιλομαθητικὸς, καὶ «τῶν Μυροφόρων» κυριῶν, θρησκευτικὸς.¹¹⁹

Τσανδαρλί. Ἀναφέρεται «Σωματεῖον Φιλεκπαίδευτικῶν ὁ Ἄρκεσίλαος».¹²⁰

Κινίκι. Σκοπὸς ἴδρυσης τοῦ συλλόγου «Ἀναγέννησις» ἦταν ἡ ἐνίσχυση τῶν σχολῶν.¹²¹

3. Ἰωνία

Α. Σμύρνη

Θρησκευτικοὶ σύλλογοι

Λειτουργοῦσε ἡ «Θρησκευτικὴ Ἀδελφικὴ Ἑταιρεία Πίστις-Ἐλπίς-Ἀγάπη» (1901) σκοπὸς τῆς ὁποίας ὀρίστηκε: «α) ἡ κατὰ Χριστὸν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ μόρφωσις κληρικῶν καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀνύψωσις τοῦ γοήτρου τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν κλήρου καὶ β) ἡ ἠθικὴ ἀδελφοποίησις ἀπάντων τῶν εὐσεβῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν τῆς Σμύρνης καὶ τῶν περὶ ἐπαρχιῶν πρὸς συστηματικὴν ἠθικὴν

117. Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, *δ.π.*, σ. 69.

118. Παντ. Μ. Κοντογιάννης, *δ.π.*, σ. 101· Γεώργιος Κ. Χονδρονίκης, *δ.π.*, σ. 75.

119. Γεώργιος Κ. Χονδρονίκης, *δ.π.*, σ. 75· Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, *δ.π.*, σ. 53· Πα-
ντ. Μ. Κοντογιάννης, *δ.π.*, σ. 101, 149.

120. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, *δ.π.*, σ. 55· Παντ. Μ. Κοντογιάννης, *δ.π.*, σ. 102· Γε-
ώργιος Κ. Χονδρονίκης, *δ.π.*, σ. 78.

121. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», *δ.π.*, Ἀθήνα 1921, σ. 86.

καὶ ὕλικήν ἀρωγὴν καὶ βοήθειαν ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ». ¹²² Ἡ ἀδελφότητα ἐπεδίωξε τὴν πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς μετὰ τὴν ἴδρυσήν τῆς Σμύρνης ἱερατικῆς σχολῆς, τυπογραφείου καὶ ταμείου ἀλληλοβοηθείας. Τὸ τυπογραφεῖο προγραμματίσθη τὴν ἐκδόσιν θρησκευτικοῦ περιοδικοῦ, πατερικῶν κειμένων καθὼς καὶ συγγραμμάτων γιὰ τίς μεγάλες μορφές τῆς Ὀρθοδοξίας ¹²³. Μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ἀναφέρονται οἱ: Ἄντ. Σούρλας, πρόεδρος, Γ. Μαμόπουλος, ἀντιπρόεδρος, Ὁ. Παπακωστής, γεν. γραμματέας, Φιλ. Β. Σιαμπανίδης, εἰδικὸς γραμματέας, Χρ. Δ. Ἰακωβίδης, ταμίας, Γ. Νούλης, μέλος, Ν. Μερτσάρης, Ν. Γούδας, Μ. Κουρεμένος, Κ. Παπαδόπουλος. ¹²⁴

Ἡ «Ἀδελφότης Κυριῶν Ἁγίου Νικολάου» ἀνέλαβε τὴ διακόσμησιν τοῦ ὁμωνύμου ναοῦ. ¹²⁵

Φιλανθρωπικὰ σωματεῖα

Ἡ «Ἀδελφότης Ἁγίας Ματρώνης» ¹²⁶ φέρεται τὸ 1888 ὡς «πρὸ πολλῶν ἐτῶν συσταθεῖσα», εἶχε δὲ ὡς στόχον «τὴν περίθαλψιν τῶν ἀσθενούντων μελῶν αὐτῆς καὶ τὴν παροχὴν βοηθημάτων εἰς τοὺς δυστυχούντας ἐξ αὐτῶν. Προσέτι δὲ καὶ τὴν ἀξιοπρεπῆ ἐκφορὰν τῶν θνησκότων ἀδελφῶν ἢ τῶν συγγενῶν αὐτῶν». ¹²⁷

Ἡ «Ἀδελφότης Ὑπαπαντῆς» συστήθηκε κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς προαναφερομένης καὶ ἐκπληροῦσε τὸν ἴδιον σκοπὸν. Παρόμοια ἀδελφότητα λειτουργοῦσε καὶ ἐν τῇ συνοικίᾳ Σχοινιάδικα. ¹²⁸

Ἐπαγγελματικοὶ σύλλογοι

Μεγάλος ἐπαγγελματικὸς σύλλογος ἦταν τὸ ἐσνάφι τῶν ἀρτοποιῶν ἀφοῦ ἐν τῇ Σμύρνῃ λειτουργοῦσαν 250 φούρνοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 220 παρασκευ-

122. Κανονισμὸς τῆς ἐν Σμύρνῃ Θρησκευτικῆς Ἀδελφικῆς Ἐταιρίας Πίστις - Ἑλλπὶς-Ἀγάπη, Κωνσταντινούπολις 1902, σ. 5.

123. Στὸ ἴδιον, σσ. 5-6.

124. Στὸ ἴδιον, σ. 1.

125. Ἡ Ἀμάθεια, 25 Ἀπριλίου 1909, σ. [3].

126. Κυριακὴ Μωμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωσις... Α'», ὅ.π., σ. 98.

127. Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης καὶ τῶν περὶ πόλεων καὶ νήσων τοῦ ἔτους 1889, ἔτος Β', ἐκδοσις «Ἀμαθειας», 1888, σ. 276.

128. Στὸ ἴδιον, σ. 276.

αζαν ἄρτο. «Πρωτομαγίστωρ» τὸ 1905 ἦταν ὁ Παντελεῆς Παπαδόπουλος καὶ σύμβουλοι οἱ Ἄθαν. Μουμτζόγλους, Μιχ. Πιρπιρόγλους, Ἰωάν. Δημητριάδης, Πέτρος Χριστοφόρου, Βασ. Παπαδόπουλος καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ Μεμετ ἐφένδης καὶ Μεμετ ἀγάς. Ἡ μεγάλη αὐτὴ συντεχνία εἶχε διαιρεθεῖ σὲ δύο κλάδους, τῶν ψωμάδων καὶ τῶν κατριμετζήδων. Ὁ δεῦτερος εἶχε πρωτομαγίστρα τὸν Μενέλαο Τούντα.¹²⁹

Μουσικὸι - Ἀθλητικὸι - Φιλοδραματικὸι σύλλογοι

Τὸ Ἀναγνωστήριον «Ὀμόνοια» κατήρτισε θίασο καὶ ἀνέβασε τὸ ἑλληνικὸ «πρωτότυπο» δράμα *Κλεόδημος*, καθὼς καὶ τὴ μονόπρακτὴ κωμῶδιαν *Διάβολος*.¹³⁰

Εἰδικὲς σωματειακὲς δραστηριότητες (1919-1922)

Ἡ Ὑπατὴ Ἀρμοστεία, σύστησε «Σύνδεσμον Κυριῶν», μὲ σκοπὸ τὴν εὔρεση ἐργασίας σὲ ἀνέργους ἐργάτες.¹³¹

Β. Προάστεια καὶ περὶχωρα τῆς Σμύρνης

Βουτζάς. Ἐπίτροποι τῆς «Φιλοπροόδου Ἀδελφότητος Πνευματικῆ Ἀνάπτυξις» ὀρίζονται οἱ Ἀντώνιος Ἀθηνογένης, Πάρις Λαμπρινίδης, Ἰωακείμ Βοερζοβίνης, Μιχαὴλ Μπόμπας (sic), Ἀντώνιος Φώτογλους, Ν. Χορευτής, Κων. Σταυρινός, Νικ. Σταματάκης, Φώτης Ἰερόπουλος.¹³²

Μπουρνόβας. Λειτουργοῦσε Λέσχη τοῦ «Συνδέσμου τῶν Ἑλλήνων Βουρνόβα».¹³³

Μπαϊρακλί. Λειτουργοῦσε ἡ ἀδελφότητα «Μόρφωσις», ἀκύριον σκοπὸν

129. Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 8275, 2/15 Δεκεμβρίου 1905, σ. [2].

130. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Β'», ὅ.π., σσ. 77-78· Χρ. Σολομωνίδης, *Τὸ Θέατρο στὴ Σμύρνη 1657-1922*, Ἀθήνα 1954, σ. 82.

131. Γεώργιος Π. Τρακάκης, *Ἡ βιομηχανία ἐν Σμύρνη καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Μικρασίᾳ*, Ἀθήνα 1994, σ. 84.

132. Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 8084, 3/16 Μαρτίου 1905, σ. [2].

133. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὅ.π., σ. 68· Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 8084, 3 (16) Μαρτίου 1905, σ. [2]. Στὴν περιφέρειαν τῆς σφραγίδας ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τῆς ἀδελφότητος καὶ στὸ μέσον εἰκονίζεται λυχνία ἀναμμένη.

ἔχουσα τὴν εὐπρέπειαν καὶ τὴν προαγωγὴν τῶν Σχολῶν τῆς Κοινότητος, πρὸς δὲ καὶ τὴν παροχὴν ἐνδυμάτων, ὑποδημάτων, βιβλίων καὶ λοιπῶν χρεωιδῶν εἰς τοὺς ἀπόρους μαθητὰς καὶ μαθητρίδας... Δευτερεύων σκοπὸς εἶναι ἡ γενικωτέρα ἀνάπτυξις τῶν μελῶν διὰ διαφόρων διαλέξεων, καλλιτεχνικῶν παραστάσεων, ἑορτῶν, ἀγορῶν ὡς καὶ δι' ἰδρύσεως καταλλήλων βιβλιοθηκῶν παιδαγωγικῆς, μαθητικῆς καὶ λαϊκῆς δανειστικῆς, διὰ τε τὸ προσωπικὸν τῶν Σχολῶν, τὰ μέλη τῆς Ἀδελφότητος καὶ τοὺς μαθητὰς καὶ μαθητρίδας τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῶν Σχολῶν».¹³⁴

Σαλαχανὲ (Σφακτηρία). Μαρτυρεῖται ἡ ἀδελφότητα τῶν κυριῶν «Ζωοδόχος Πηγῆ».¹³⁵

Γ. Πόλεις καὶ κομπολόεις τῆς περιφέρειας Σμύρνης

Μενεμένη. Τὸ 1918 ἰδρύθηκε «Σύλλογος Κυριῶν» με πρόεδρο τὴν Α. Βακαλάκη καὶ πέντε συμβούλους.¹³⁶

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1919 ἡ «Θρησκευτικὴ Ἀδελφότης Εὐαγγελισμὸς», με ἐπιστολὴ τῆς πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων καὶ Συμμάχων Δυνάμεων στὸ Συνέδριον τῆς Εἰρήνης, ζητεῖ τὴν ἔνωση τῆς Μενεμένης με τὴ μητέρα Ἑλλάδα. Τὴν ἐπιστολὴ ὑπογράφουν τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς ἀδελφότητος: Ἄντ. Βακαλάκης, Ἄντ. Χατζῆ Μιχαήλ, Ἡλ. Ἡλιάδης, Νικόλι Τζελμετζίς.¹³⁷ Μὲ τὸ ἴδιον περιεχόμενον καὶ με ἡμερομηνία 6 Ἰανουαρίου 1919 ἀποστέλλονται: α) ἐπιστολὴ τοῦ «Φιλαρμονικοῦ Συλλόγου Μενεμένης», ποὺ ὑπογράφεται ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου: Κ. Χ. Ἄντωνίου, Ἀθανάσιον Β. Κασάκου, Νικ. [δυσανάγνωστο ἐπώνυμο], Παναγιώτη Χατζῆ Παναγιώτου, Γεωργ. Βουτζάλη. β) Ψῆφισμα Ἀναγνωστηρίου ἡ «Γῆμος Μενεμένης» με ἡμερομηνία 6 Ἰανουαρίου 1919. Ὑπογράφει τὸ διοικητικὸ συμβούλιον τοῦ Ἀναγνωστηρίου: Α. Μιχαηλίδης, Ἀναστ. Θεοφίλου, Βασίλ. Κασάκος, Σταῦρος Στεφανίδης, Νικόλαος Γ. Βακαλάκης.¹³⁸

134. Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, *ὁ.π.*, σ. 68.

135. *Ἡ Ἀμάθεια*, 28 Μαρτ./11 Ἀπριλίου 1907.

136. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», *ὁ.π.*, 1921, σ. 93.

137. *Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν*. Κυκλικὴ σφραγιδα στὸ μέσον τῆς ὁποίας εἰκονίζεται ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ στὴν περιφέρειά της ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Θρησκευτικὴ Ἀδελφότης Εὐαγγελισμὸς Μενεμένη 1886».

138. *Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν*.

Νέα Φώκαια. Είναι γνωστές δύο αδελφότητες με σκοπό την πραγματοποίηση κοινωφελών έργων: α) η «Φιλάνθρωπος Ἀδελφότης», με πρόεδρο τὸν Δ. Μαρουδῆ καὶ β) ἡ «Ὀρθοδοξία».¹³⁹

Παλαιὰ Φώκαια. Λειτουργήσε ὁ «Φωκαϊκὸς Σύνδεσμος».¹⁴⁰

Δ. Περιφέρεια Ἐρυθραίας

Ἀλάτσατα. Στὴν ἴδρυση τῆς «Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος τῶν Κυριῶν»¹⁴¹ πρωτοστάτησε ἡ Εὐανθία Γκόγκολα, ἡ ὁποία χρημάτισε καὶ πρόεδρος τῆς,¹⁴² με ἀντιπρόεδρο τὴ Μαρία Α. Φράγκου.¹⁴³ Σκοπὸς τῆς ἀδελφότητος ἦταν νὰ βρεθεῖ ἐργασία σὲ ἄπορες γυναῖκες, νὰ οργανωθοῦν μορφωτικὲς ὁμιλίες γιὰ τίς γυναῖκες, κ.ἄ. Ἀνάμεσα στοὺς πόρους τῆς ἡ πώληση σιγαροχάρτου, ἡ ὁποία ἀπέφερε τακτικότερα εἰσοδήματα. Ἡ ἀδελφότητα ἀγόραζε, σὲ χονδρική τιμὴ, ποσότητες ἐλλεικτοῦ σιγαροχάρτου ἀπὸ Σμυρναίους εἰσαγωγεῖς καὶ τὸ πουλοῦσε μετὰ βοήθεια τῶν μελῶν τῆς σὲ Ἀλατσατιανὸς καπνιστές.¹⁴⁴ Ἀνασυστήθηκε, με πρόεδρο τοῦ νέου διοικητικοῦ συμβουλίου τὴν Πολυξένη Ἰω. Παπαζογλάκη, γενικὸ γραμματέα τὴν Μερῶπη Γ. Γκόγκολα, ταμία τὴν Εὐτέρπη Μ. Χατζημάρκου καὶ συμβούλους τίς: Μαρία Ν. Κλεάνθη, Ζωὴ Μ. Κακογιάννη, Εὐαγγελία Ν. Τουρλιτάκη, Ἀργυρῶ Στ. Τριανταφύλλου καὶ Οὐρανία Χατζηελευθερίου. Πρῶτο μέλημα τοῦ συλλόγου κατὰ τὴν περίοδο 1921-22 ἦταν ἡ ἠθικὴ καὶ ὕλικὴ συμπαράσταση στοὺς Ἀλατσατιανὸς μαχητὲς τοῦ μικρασιατικοῦ μετώπου.¹⁴⁵ Στὸν πλέον ὀργανωμένο ἐπαγγελματικὸ κλάδο, στο σινάφι τῶν μετακάληδων, ἀνῆκαν καὶ οἱ «μεζατζήδες», οἱ ἔμποροι δηλαδὴ ὑφασμάτων καὶ ψιλικῶν.¹⁴⁶

139. *Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης καὶ τῶν περὶ πόλεων καὶ νήσων τοῦ ἔτους 1890*, ἔτος Γ', Ἀλεξάνδρεια: τυπογραφεῖο Ἰομολίας», 1889, σ. 365.

140. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, *ὁ.π.*, σ. 54· Παντ. Μ. Κοντογιάννης, *ὁ.π.*, σ. 150.

141. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Ἀ», *ὁ.π.*, σ. 138.

142. Φάνης Ν. Κλεάνθης, *Ἀλάτσατα, ἡ χαμένη πατρίδα μου. Ἱστορία, Λαογραφία, Ἀναμνήσεις*, Ἀθήνα 1987, σ. 94.

143. ΒΕΑΑ, Η 86. Σφραγίδα ἐλλειψοειδῆς στὴν περιφέρεια τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἡ ἐνδειξὴ «Φιλότητος Ἀδελφότης Κυριῶν Ἀλατσατιανῶν», στὸ μέσον ἡ χρονολογία 1900» καὶ μία δυσδιάκριτὴ παράσταση.

144. Φάνης Ν. Κλεάνθης, *ὁ.π.*, σ. 95.

145. Στὸ ἴδιο, σ. 96.

146. Στὸ ἴδιο, σ. 72.

Τσεσμέσ (Κρήνη). Λειτουργήσε ο «Φιλομαθητικός Σύνδεσμος τῶν Ἑλληνίδων Κρήνης ἢ Πρώδος», πού εἶχε τάξει ὡς σκοπό του: α) νὰ βοηθήσει τοὺς ἄπορους μαθητὲς καὶ τὶς μαθήτριες τῶν σχολείων Κρήνης· β) νὰ συστήσει μαθητικὸ συσσίτιο πού θὰ ἐξασφάλιζε δωρεὰν ἢ ἔναντι μικροῦ ποσοῦ τροφῆ στυὺς ἄπορους μαθητὲς· γ) νὰ ἐπιδιώξει τὴν ἀνάπτυξη τῶν μελῶν του.¹⁴⁷

Ἡ «Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν» εἶχε στόχο («νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὰς μαθητριάς ὁμοίμορφον ἐνδυμασίαν ἐξ ἐγχαρίου ὑφάσματος».¹⁴⁸

Στὴν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρμοστείας συστήθηκε ὁ «Πανερωθραϊκὸς Διδασκαλικὸς Σύνδεσμος» με ἔδρα τὴν Κρήνη.¹⁴⁹

Βουρλά. Κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρμοστείας συστήθηκε Διδασκαλικὸς Σύνδεσμος, με ἔδρα τὰ Βουρλά.¹⁵⁰

Γιούλ-Μπαξές. Ἀναφέρονται τρεῖς σύλλογοι: Διεθνῆς Λέσχη, Σωματεῖο Ἀμαξηλατῶν καὶ Σωματεῖο Ἀχθοφόρων.¹⁵¹

4. Λυδία

Ἀξάρι. Ἡ Λέσχη «Θυάτειρα», πού εἶχε στόχο τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀγαθοεργῶν καταστημάτων, σχολείων καὶ νοσοκομείων, ἴσως εἶναι πρόδρομος χρονικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Λέσχης.¹⁵²

Τὸ «Λαϊκὸν Κέντρον», ὅπου παραδίδονταν νυκτερινὰ μαθήματα, εἶχε διακόψει τὴ λειτουργία του στὴ διάρκεια τοῦ Ἀ' Παγκοσμίου Πολέμου, ἐπανῆλθε ὅμως στὶς ἐργασίες του τὸ 1918, μετὰ τὴ σύναψη τῆς ἀνακωχῆς. Τὸ συμβούλιό του ἀποτελοῦσαν οἱ: Α. Ἀλεξανδρῖδης, Γ. Προδρομίδης, Σ. Σολομωνίδης, Ε. Κάπρου, Ε. Ἀμπατζόγλου, Σ. Καρακούλης.¹⁵³

147. Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, *ὁ.π.*, σσ. 69-70.

148. *Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης... τοῦ ἔτους 1890*, σ. 313.

149. Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, *ὁ.π.*, σ. 68.

150. Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, *ὁ.π.*, σ. 68.

151. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», *ὁ.π.*, σ. 68.

152. *Πρώδος Σμύρνης*, ἀρ. 185, 19 Δεκεμβρίου 1872, σ. [4] καὶ ἀρ. 186, 21 Δεκεμβρίου 1872, σ. [2]. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Ἀ'», *ὁ.π.*, σ. 91.

153. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», *ὁ.π.*, σ. 106.

‘Ο «Σύλλογος Κυριῶν» ἐργάστηκε γιὰ τὴν ἀποπεράτωση τοῦ ἡμιτελοῦς ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, με πρόεδρο τὸ 1909 τὸν Κ. Ἰορδάνογλου.¹⁵⁴

Σκοπὸς τοῦ «Ταμείου τῶν πτωχῶν» ἦταν ἡ συντήρηση τῶν ἀπόρων καὶ τῶν προσφύγων. Κατὰ τὴν περίοδο τοῦ πολέμου συντηροῦσε 800 πρόσφυγες. Σύμβουλοι ἀναφέρονται οἱ: Γ. Προδρομίδης, Α. Γεωργιάδης, Κ. Παπάζογλου, Μ. Π. Κονταξῆς, Ν. Κουβεζίδης, Σ. Ἀρώνης, Μ. Χριστοφᾶς.¹⁵⁵

Τὸ 1922 ἡ «Ἐνωσις Δεσποινίδων Ἀξαρίου», με ἐπιστολὴ της (22-3-1922) πληροφορεῖ τὴν «Ἄμυνα Ἑλληνίδων Μικρασίας» στὴ Σμύρνη ὅτι «συνεστήθη τετραμελὴς ἐπιτροπὴ ἐκ κυριῶν ἡ ὁποία θὰ ἐργασθῆ συμφώνως τῶν διαταγῶν σας». Ὑπογράφουν ἡ πρόεδρος Μ. Στουραῖτου καὶ ἡ γραμματέας Ο. Π. Φωτιάδου.¹⁵⁶

Βαῖνδῆρι. ‘Ο φιλομαθητικὸς σύλλογος «Σόλων»¹⁵⁷ ἴδρυσε βιβλιοθήκη γιὰ τὴν ὁποία δαπανήθηκαν 90 λίρες καὶ ὀργάνωσε παραδόσεις μαθημάτων.¹⁵⁸ Ἀναφέρονται καὶ ἄλλες δραστηριότητες τοῦ συλλόγου ὅπως ἡ ἀποστολὴ 50 μετρητῶν ὑπὲρ τῶν θυμάτων τοῦ σεισμοῦ τῆς Χίου.¹⁵⁹

Πληροφορία τοῦ 1899 ἀναφέρει τὰ ἐξῆς μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς «Ομόνοιας»: ¹⁶⁰ Βασίλειος Βακαλάκης, Στασὸς Τσαλίκης, Κωνσταντῖνος Κανταρτσόγλου κ.λπ.¹⁶¹

Τὸ 1922 ἡ «Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν Μάνα τοῦ Προσκόπου», με ἐπιστολὴ της (27 Μαρτίου 1922) ἐνημερώνει τὴν «Ἄμυνα Ἑλληνίδων Μικρασίας» στὴ Σμύρνη ὅτι «προέβημεν σήμερον ἐν συνεδρίᾳ τῶν μελῶν τῆς Ἀδελφότητος ἡμῶν εἰς τὴν ἐκλογὴν τετραμελοῦς Ἐπιτροπῆς ἥτις ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ

154. Γεώργιος Ε. Μανώλακας, «Ἐξ Ἀξαρίου», *Ξενοφάνης* 6 (1909), σ. 169· Ἄπ. Λεονταρίτης, *Τὰ Θυάτεια*, Ἀθήνα 1975, σ. 99· Ἐλευθ. Θ. Κασιάνης, *Τὰ Θυάτεια* (τὸ Ἀξάρι), Ἀθήνα 1981, σ. 137.

155. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ἔ.π., 1920, σ. 106.

156. Ἀρχεῖο Περιδου, «Ἐνωσις Σμυρναίων. Στὴν περιφέρειαν τῆς σφραγίδας ἀναγράφεται: «Ἐνωσις Δεσποινίδων Ἀξαρίου 1920» καὶ στὸ μέσον εἰκονίζεται δυσδιάκριτη παράσταση πάνω σὲ δάφνες.

157. Ὁ.π.

158. *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 1150, 29 Ἰουλίου 1878, σ. [1].

159. *Νεολόγος*, ἀρ. 3618, 8/20 Ἀπριλίου 1881, σ. [2].

160. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Ἀ», ἔ.π., σ. 88.

161. *Ἡ Ἀμάθεια*, ἀρ. 6193, 27/8 Μαρτίου 1897, σ. [2].

Διοικητικοῦ Συμβουλίου θὰ ἐγγράψῃ ὅλας τὰς δυναμένας νὰ συνεισφέρωσι). Υπογράφουν: ἡ πρόεδρος Σοφία Δ. Βακαλάκη καὶ οἱ σύμβουλοι Εὐαγγελία Πυλέα, Κατίνα Κανᾶ, Βασ. Ναζλοπούλου, Εὐαγγελία Καρακαλιπάκη, Καλλιόπη Βουδούρογλου.¹⁶²

Ὁδεμίσι. Ἡ φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα τῶν κυριῶν «Μέλισσα» τὸ 1912 εἶχε πρόεδρο τὴν Ἀναστασία Παπακώστα,¹⁶³ γραμματέα τὴ Θάλεια Γ. Ἀδαλίδου, ταμία τὴν Ἄννα Θ. Σελπέση καὶ μέλη τίς: Ἐλένη Θρ. Λαδοπούλου, Καλλιόπη Η. Ζουλάμογλου, Μαρία Πολ. Τσαλίκη, Βιργ. Χ. Χρυσοχόου, Ἐγκράτεια Ζυγομαλᾶ καὶ Βάσω Χατζῆ Σταματίου.¹⁶⁴

Θεῖρα. Ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Ἀθηνᾶ» (1880) ἰδρύθηκε ἀπὸ ἐλάχιστους ἐφήβους, σύστησε βιβλιοθήκη, ὀργάνωσε μαθήματα (φυσικὴ, ἱστορία, ὑγιεινὴ) καὶ ἐπιδίωξε τὴν προαγωγὴ καὶ τὴ συντήρησιν τῶν σχολείων.¹⁶⁵

Ἐθνικὴ καὶ φιλανθρωπικὴ δράση εἶχαν τὰ σωματεῖα («Ἀπόλλων τῶν Νέων» καὶ «Σύμπνοια τῶν Κυριῶν»). Ἡ «Σύμπνοια τῶν Κυριῶν», μὲ μέλη τίς κυρίες Ἐλπινίκη Β. Μωραϊτίδου, Ἐλπινίκη Ι. Χιωτάκη, Εὐτυχία Ν. Χιωτάκη, Ἐλπινίκη Τριανταφύλλου, Οὐρανία Μ. Σταμπολοῦ καὶ Ἀδαμαντία Χατζηστεφανῆ, ὀργάνωσε διάφορες ἐκδηλώσεις μὲ κοινωφελὴ καὶ φιλανθρωπικὸ σκοπὸ ἀλλὰ καὶ θεατρικὰ παραστάσεις ἀρχαίων τραγωδιῶν καὶ σύγχρονων κωμειδουλλίων. Τὸ ἀμφιθέατρο τοῦ νηπιαγωγείου διατέθηκε γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό.¹⁶⁶

Τὸ «Θρησκευτικὸν Ἀναγνωστήριον»¹⁶⁷ (1887) ἀπέβλεπε στὴν ἐνίσχυση τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τῶν ὀρθοδόξων.¹⁶⁸

Ἄλλοι σύλλογοι ποὺ μαρτυροῦνται εἶναι: ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς ἢ Μνημο-

162. Ἀρχεῖο Περίδου, "Ἐνωσις Σμυρναίων. Στὸ πρῶτο μέρος τῆς ἐλλειψοειδοῦς σφραγίδας ὑπάρχει ἡ ἐνδειχθῆ «Ἀδελφότης Κυριῶν», κάτω ἀναγράφεται («Μάννα τοῦ Προσκόπου») (sic) καὶ στὸ μέσον («Βαϊνδῆριον»).

163. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωσις... Ἀ», ὅ.π., σ. 89.

164. Κ. Μυστακίδη, «Ἀπὸ τῆ ζωῆ μου. Πέντε μέρες στ' Ὁδεμίσι», *Κόσμος Σμύρνης*, ἀρ. 75, 1 Φεβρ. 1912, σσ. 57-58· «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὅ.π., 1920, σ. 137.

165. *Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης... τοῦ ἔτους 1889*, σ. 335· *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 3397, 13 Φεβρ. 1887, σ. [1].

166. Πλ. Δούλης, *Ἀπὸ τὰ Θεῖρα καὶ τῆ Σμύρνη στὴ Ρόδο, Ἀθήνα 1976*, σσ. 44-45.

167. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωσις... Ἀ», ὅ.π., σ. 90.

168. *Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης... τοῦ ἔτους 1889*, σ. 306.

σύνη),¹⁶⁹ ἡ «Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν», «ὁ Ὀρφεύς», ὁ «Φιλαρμονικός Σύλλογος», καὶ ὁ «Σύνδεσμος καπνεργατῶν».¹⁷⁰

Φιλαδέλφεια. «Ἡ Φιλόμουσος Ἀδελφότης»¹⁷¹ (1889) ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸ μητροπολίτη Φιλαδελφείας Στέφανο Σουλίδη, μὲ σκοπὸ τὴν ἀνακούφιση ἀπόρων οἰκογενειῶν καὶ τὴν ὑποστήριξη τῶν ἐκπαιδευτηρίων. Ἀποφάσισε τὴν ἴδρυση ἀστυκλινικῆς.¹⁷² Μέρος ἀπὸ τὰ κεφάλαια τοῦ συλλόγου προέρχονταν ἀπὸ τὸ κληροδότημα τοῦ Μιχαῆλ Θεολόγου.¹⁷³

Κασαμπάς. Γυμναστικός σύλλογος «Ὁ Σίτυλος τῆς Μαγνησίας».¹⁷⁴

Σόμα. Βραχύτερη ἦταν ἡ διάρκεια ζωῆς τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς ἀδελφότητας «Ὁμόνοια» ποὺ ἰδρύθηκε τὸ 1900, διαλύθηκε στὴ συνέχεια, γιὰ νὰ ἐπανιδρυθεῖ τὸ 1920. Τὸ συμβούλιο συγκροτήθηκε ἀπὸ τοὺς: Α. Γεωργιάδη, πρόεδρο, Α. Αναστασιάδη, γραμματέα, Γ. Ψάλτη, ταμία, Δ. Γούναρη, Κ. Καῖβετζόγλου, Σάββα Κ. Καρύγλου, Θ. Βαλετζόπουλο.¹⁷⁵ Ἄλλοι σύλλογοι εἶναι οἱ ἀκόλουθοι: ἡ «Ἀναγέννησις», «Ἡ Μέλισσα», ἡ «Φιλόπταχος Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν» καὶ ὁ «Μουσικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος» μὲ συμβούλιο ἀποτελούμενο ἀπὸ τοὺς Φ. Μεϊμάρογλου, Ο. Σελμπέση, Κ. Νικολάου, Φ. Νικολαΐδου, Ν. Περγικίδη, Π. Γεωργιάδη, Κ. Χατζῆ Διονυσίου.¹⁷⁶

5. Καρία

Μύλασα. Ἐκπαιδευτικός σύλλογος λειτουργοῦσε τὸ 1918.¹⁷⁷

169. Πρακτικά τοῦ Συλλόγου τῶν ἐν Σμύρῃ Ἑλλήνων Διδασκάλων, 1879, σ. 208.

170. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὅ.π., 1921, σ. 83.

171. Κυριακὴ Μαυῶνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Α», ὅ.π., σ. 90.

172. Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 6409, 27 Φεβρουαρίου 1898, σ. [2] καὶ ἀρ. 6544, 19 Αὐγ./1 Σεπτεμβρίου 1898, σ. [2]. Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης... τοῦ ἔτους 1889, σ. 373. Στὶς ἀρχαιρεσίες ἐξελέγησαν οἱ: Κ. Χειζάνογλου, Γ. Διαμαντόπουλος, Ι. Δ. Ἰατρόπουλος, Π. Τουρτόγλου κ.ἄ., βλ. Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 6891, 25/9 Φεβρουαρίου 1900, σ. [2].

173. Νεολόγος, ἀρ. 7327, 18/30 Ἰανουρίου 1894, σ. [2]. Σταμάτιος Ἀντωνόπουλος, Μικρὰ Ἀσία, Ἀθήνα 1907, σ. 173.

174. Ἡμερησία, ἀρ. 523, 18 Ἰουλίου 1907, σ. [3].

175. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὅ.π., 1921, σ. 109.

176. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὅ.π., 1920, σ. 137.

177. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὅ.π., σ. 53.

Ἀιδίνι. Τῇ συντήρηση τῶν σχολείων εἶχαν ἀναλάβει ὁ «Φιλεκαπαιδευτικός Σύλλογος Ἀιδίνιου»,¹⁷⁸ ὁ «Φιλανθρωπικός Σύλλογος», με πρόεδρο τὸ 1894 τὸν Ἀθ. Ἀποστολίδη καὶ γραμματέα τὸν Ν. Εὐαγγελίδη¹⁷⁹ καὶ ἡ ἀδελφότητα «Ομόνοια».¹⁸⁰

Με τὴν κήρυξη τοῦ Συντάγματος (1908) δημιουργήθηκαν, ὅπως καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη, σύλλογοι με σκοπὸ τὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς γλώσσας. Ὁ «Σύλλογος τῶν Μαλλιαρῶν» συγκεντρῶνε νέους μορφωμένους ποὺ παρακολουθοῦσαν «τὴν νεωτέρα ἐλληνικὴν φιλολογίαν με πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ συγκίνησιν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν...».¹⁸¹

Μαρτυροῦνται καὶ δύο γυναικεῖα σωματεῖα ἡ «Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν»¹⁸² καὶ ἡ «Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης τῶν Δεσποινίδων Ἀιδίνιου ὁ Παρθενῶν».¹⁸³

Τὸ ἴδιο ἔτος (1908) ἰδρύθηκε ὁ «Σύνδεσμος τῶν Ἐργατῶν καὶ Ὑπαλλήλων Σιδηροδρόμου Ἀιδίνιου Ἐμπρός», με πρόεδρο τὸν Ν. Τσουρουκτσόγλου.¹⁸⁴

Ὁ μουσικὸς σύλλογος «Εὐτέρπη», νεοσύστατος τὸ 1895, ἔδωσε συναυλία με τὴ σύμπραξη τοῦ μεταβάντος ἐκεῖ τμήματος τῶν ἐγγόρων τῆς Φιλαρμονικῆς Ἐταιρείας Σμύρνης στὴ Λέσχη «Μέλισσα» γιὰ τὴν εὐδωση τῶν σκοπῶν του.¹⁸⁵

Λειτουργοῦσε ἐπίσης στὸ Ἀιδίνι λεσχικὸ σωματεῖο με τὴν ἐπωνυμία «Λέσχη».¹⁸⁶

Τὸ 1890 λειτουργοῦσε ὁ σύλλογος «Τὰ Ὀλύμπια», «σκοπὸν ἔχων τὴν ἐκγύμνασιν τῶν νέων».¹⁸⁷

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1919 τὰ ἀναφερόμενα σωματεῖα καὶ οἱ ἐπαγγελματικὲς

178. Ἀρμονία Σμύρνης, ἀρ. 254, 1 Φεβρ. 1892, σ. [2]. Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης... τοῦ ἔτους 1889, σ. 328.

179. Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὁ.π., 1921, σ. 72. Ἀρμονία Σμύρνης, ἀρ. 2513, 18 Δεκεμβρίου 1891, σ. [3]. Νέα Σμύρνη, ἀρ. 4983, 2 Μαρτίου 1894, σ. [3].

180. Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης... τοῦ ἔτους 1889, σ. 328. Νέα Σμύρνη, ἀρ. 2784, 27 Ἀπρ. 1884, σ. [1].

181. Κόσμος Σμύρνης, ἀρ. 17, ἔτος Α', 15 Αὐγ. 1909, σ. 304.

182. Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὁ.π., 1921, σ. 73.

183. Κόσμος, ἀρ. 52, 15 Φεβρουαρίου 1914, σ. 80.

184. Ἡμερησία, ἀρ. 895, 17 Ὀκτωβρίου 1908, σ. [3].

185. Νέα Σμύρνη, ἀρ. 5247, 6 Ἀπριλίου 1895, σ. [3].

186. Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὁ.π., 1921, σ. 72.

187. Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης... τοῦ ἔτους 1890, σ. 289.

έπιτροπές του Αΐδινίου άπειυθύνθηκαν πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων καὶ Συμμάχων Δυνάμεων στὸ Συνέδριο τῆς Εἰρήνης καὶ ζήτησαν τὴν ἔνωση τῆς πατρίδας τους καὶ τῆς χώρας τους μετὰ τὴν μητέρα Ἑλλάδα. "Ὅλα τὰ σχετικὰ ἔγγραφα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, φέρουν τὴ σφραγίδα (Μητρόπολις Ἡλιουπόλεως). Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

«Σύνδεσμος ἐπὶ τῆς Περιθάλψεως τῶν Προσφύγων καὶ Ἀπόρων». Ὑπογραφές: Στυλ. Δ. Ἀμπατζόγλου, Νικ. Μιχαηλίδης, Γ. Παραϊτζίδης.

«Φιλαρμονικὴ Ἐταρεία Τράλλεων».¹⁸⁸ Ὑπογραφές: Μαργαρίτης, Στυλ. Σ. Βαφειάδης καὶ τρεῖς δυσανάγνωστες ὑπογραφές.

«Ἑλληνικὴ Λέσχη Μέλισσα».¹⁸⁹ Ὑπογραφές: Σακελλαριάδης καὶ ἄλλες τρεῖς δυσανάγνωστες.

«Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν Μέλισσα». Ὑπογραφές: Ἐλένη Λαδοπούλου πρόεδρος, Στ. Τσαλίκη γραμματεὺς.

«Ἐπιτροπὴ τῶν Ἑλλήνων Κτιστῶν». Ὑπογραφές: Βασίλης Ἀγαπητοῦ, Φραγκῆς Πρ.[δυσανάγνωστο ἐπίθετο], Νίκος Ε. Σημητέκοιλος, Γεώργιος Ἀνδρέου, Σταῦρος Φωλέας.

«Οἱ Ἕλληνες Ὑφασματοπῶλαι Τράλλεων». Ὑπογραφές: Ἀθανάσιου, Σ. Ἀναστασιάδης, [ὑπογραφή δυσανάγνωστη], Ἰωάννης Νικήτας, Σαμουὴλ Γ. Πάνατος.

«Ὁ ἐν Αἰδίνῳ Ἑλληνικὸς Σύνδεσμος τῶν Ἐμποροῦπαλλήλων». Ὑπογραφές: Δημοσθένης Κ. Δήμου, Νίκος Κερεστζόγλου, [δυσανάγνωστη ὑπογραφή], Ν. Καραμυιανάκης.

«Σύνδεσμος τῶν Νέων Αἰδινίου». "Ἐχει σφραγίδα κυκλική: στὴν περιφέρεια ἀναγράφεται ὁ τίτλος τοῦ συλλόγου ἐνῶ στὸ κέντρο εἰκονίζεται σταυρός. Ὑπογραφές: [ὑπογραφή δυσανάγνωστη], Αὐγερίδης, Μιχαηλίδης, Ε. Ἀναγνωστόπουλος.

«Σύνδεσμος τῶν δεσποινίδων Αἰδινίου». Ὑπογραφές: Κυριακίδου, "Ἑλλή Ἰωαννίδου, Εὐστ. Δρακοπούλου, Ἐλεονώρα Καζᾶ, Μαρία Σταματίου. Πάνω ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν ἐκπροσώπων τοῦ συλλόγου ὑπάρχει σφραγίδα στὸ μέσον τῆς ὁποίας ἀναπαριστάνεται ὁ Παρθενώνας, κάτω ἢ χρονολογία «1909» καὶ στὴν περιφέρεια ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «Φιλόμουσος Ἀδελφ. "Ὁ Παρθενών" Αἰδίνιον».

188. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Β'», ὅ.π., σ. 97.

189. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Α'», ὅ.π.

(Σύνδεσμος τῶν Ἑλληνίδων Κυριῶν). Ὑπογραφές: Παρασκευὴ Σφέτσογλου, Στέλα Μέρφουγκα, Μαρία Νικολοπούλου, Ἡλέκτρα Λυμπεροπούλου, Γοργώ Μ. Ἰωαννίδου, Μαρίκα Ζαχαρίου.

(Συμβούλιο τῶν Ἑλλήνων Ὑποδηματοποιῶν). Ὑπογραφές: Μιχαὴλ Δημητράιου, Νικόλαος Καπετάνιος, Νεοκλῆς Α. Μιναρετζόγλου, Σάββας [ὑπογραφή δυσανάγνωστη], Ἀλέξανδρος Παρασκευόπουλος.

(Ἑλληνικὸ Σωματεῖο τῶν Ἀλευροπωλῶν). Ὑπογραφές: Ἀλέξανδρος [ὑπογραφή δυσανάγνωστη], Δημήτρης Καλοχωρίτης, Δ. Δελιγιάννης, Δ. Σταματίου, Θ. Σταματάκης.

(Ἑλληνες Σαπωνοποιοί). Ὑπογραφές: Ἰωαννίδης, Νομικίδης καὶ ἄλλες δυσανάγνωστες ὑπογραφές.

(Συντεχνία τῶν Ἑλλήνων Ἀρτοποιῶν). Ὑπογραφές: Γεώργιος Κωσταράς [δυσανάγνωστη ὑπογραφή], Ἐμμανουὴλ Γ. Φουρναράκης, Κωνσταντῖνος Μανδαλιανός, Ἀντώνιος Εὐσταθόπουλος.

(Συντεχνία τῶν κηπουρῶν). Ὑπογραφές: Νικόλαος Καρυδιώτης, Φιλίππου, Β. Τσακίρογλου, Ἀργυράκης.

(Οἱ Ἑλληνες Σιδηρουργοὶ Τράλλεων). Ὑπογραφές: Γεώργιος Καμπούρης, Κίμων Ἀντωνιάδης, Ἀλέκος Ραυτόπουλος, Νικόλαος Κουντουράκης.

(Οἱ Ἑλληνες Ἐλαιοπαραγωγοὶ Τράλλεων). Ὑπογραφές: Βαντῆς, Μιχαὴλ Φιλιππίδης καὶ ἄλλες δυσανάγνωστες.

(Συντεχνία τῶν Οἰνοπαραγωγῶν). Ὑπογραφές: Δημ. Βελεχέρης, Ἄδελφ. Κατσικόπουλοι, Στέλιος Πασυλάς, Πολυχρόνης Σακελλαρίδης, Π. Δ. [ὑπογραφές δυσανάγνωστες].

(Ἐπιτροπὴ Ὑδάτων Κοινότητος Ἀϊδινίου). Ὑπογραφές: Α. Π. Τσοχατζῆς, Ἀντώνης Μισοσερίδης. Ὡσειδῆς σφραγίδα με ἐπιγραφή κυκλική: (Ἐπιτροπὴ Ὑδάτων Κοινότητος Ἀϊδινίου) καὶ στὸ μέσον δυσανάγνωστη λέξη.

(Ἑλληνες Τσοχατζῆδες Τράλλεων). Ὑπογραφές: Θεόδωρος Σ. Καζάκης, Ἐμμ. Τσοχατζῆς, Γεώργ. Παπαμιχαλάκος, Α. Κ. Τουχεντῆς, Κ. Γεωργιάδης.

(Οἱ Ἑλληνες Κρεοπῶλαι). Ὑπογραφές: Πάνος Ι. Μηλιώνης, Ἰωάννης Π. Μηλιώνης, Βασίλ. Μαυρομάτης, Π. Γεωργίου, Κωνσταντῆς ΕΚ [ὑπογραφή δυσανάγνωστη].

(Οἱ Ἑλληνες Εὐλέμποροι Τράλλεων). Ὑπογραφές: Νικόλαος Ι. Δρακόπουλος, Δημήτριος Σ. Ἀμπατζόγλους, Κωνσταντῖνος Μ. Γιαροντᾶς.

(Συντεχνία τῶν Παντοπωλῶν). Ὑπογραφές: Ἴππ. Πρωϊδῆς, Μιχ. Φου-

μπουλάκης, Παναγιώτης Σωτηρόπουλος, Γεώργιος Β. Πετρίδης, [ύπογραφή δυσανάγνωστη].

Δερμεντζίκι. Ίδρύθηκε τὸ σωματεῖο «Ἅγιος Ἀνάργυρος» μὲ σκοπὸ τὴν ἴδρυση ὀνόμου ναοῦ καὶ σχολείου. Πρόεδρος Νικόλαος Τσικιλῆς, ταμίας Ἰωάννης Ζαγοριανίτης, γραμματέας Ἰωάννης Δερμίνης, «εἰσπράκτωρ» Ἰωάννης Χατζιδάκις, σύμβουλος Ζήσης Δουβλός.¹⁹⁰

Ναζλί. Τὸ 1875 ἰδρύθηκε σύλλογος μὲ σκοπὸ τὸ σχηματισμὸ κεφαλαίου καὶ τὴ συντήρηση τῶν σχολείων ἀπὸ τοὺς τόκους.¹⁹¹ Ὁ ἄνώνυμος αὐτὸς σύλλογος πιθανότατα ταυτίζεται μὲ τὸν ἐπίσης ἄνώνυμα ἀναφερόμενο φιλεκπαιδευτικὸ πού, ἀφοῦ λειτούργησε ἀποδοτικὰ ἐπὶ μακρὸ διάστημα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ἀπὸ κακὴ διαχείριση κινδύνευσε νὰ διαλυθεῖ.¹⁹²

Ὁ «Φιλεκπαδευτικὸς Σύλλογος Εὐαγγελισμὸς» συντηροῦσε τὰ σχολεῖα τῆς κοινότητος. Εἶχε ἀναλάβει τὴ μισθοδοσίαν τεσσάρων διδασκάλων καὶ ἔξι διδασκαλισσῶν. Στὸ παρθεναγωγεῖο, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς, δίδασκαν ἢ φοιτοῦσαν ἐκπρόσωποι τῆς καθολικῆς, ἀρμενικῆς καὶ ἰσραηλιτικῆς κοινότητος.¹⁹³

Ὁ «Σύλλογος Νέων» ἀποσκοποῦσε εἰδικὰ στὴν ἀνέγερση κωδωνοστασίου,¹⁹⁴ ἐνῶ ἡ «Φιλὸπτωχος Ἀδελφότης», μὲ πρόεδρο τὸν Θεόδ. Τσιμόπουλο, εἶχε προγραμματίσει τὴν ἴδρυση νοσοκομείου.¹⁹⁵ Ἐξάλλου καὶ ἄλλη φιλόπτωχος ἀδελφότητα εἶχε ἰδρυθεῖ ἀπὸ νέους ἐμπορευόμενους.¹⁹⁶

Στὴν προσπάθεια τῶν γυναικείων συλλόγων νὰ ἐκμάθουν οἱ γυναῖκες κάποια τέχνη πού θὰ τοὺς ἐξασφάλιζε τὴν ἐπαγγελματικὴ τους ἀποκατάσταση ἐντάσσεται ἡ σύσταση συλλόγου μὲ σκοπὸ τὴν ἴδρυση ταπητουργείου.¹⁹⁷ Παράλληλα λειτούργησε ὁ «Μουσικὸς Ὀμιλὸς Ναζλίου» μὲ πρόεδρο τὸν Ἀχιλλέα Οἰκονομίδου καὶ διευθυντὴ τὸν Μανέγα.¹⁹⁸

190. *Ἡ Ἀμάθεια*, ἀρ. 6323, 17/29 Ὀκτωβρίου 1897, σ. [2].

191. *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 991, 17 Ἰανουαρίου 1878, σ. [3].

192. Ἀχιλλεὺς Βάντζιος, «Ἡ πόλις Ναζλίου», *Ξενοφάνης* 3 (1905), σ. 176.

193. *Ἡ Ἀμάθεια*, ἀρ. 6195, 29/10 Μαρτίου 1897, σ. [2]. *Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης...* τοῦ ἔτους 1889, σ. 354. *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 5247, 6 Ἀπριλίου 1895, σ. [3].

194. Ἀχιλλεὺς Βάντζιος, *δ.π.*, σ. 176.

195. *Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης...* τοῦ ἔτους 1889, σ. 354. Ἀχιλλεὺς Βάντζιος, *δ.π.*, σ. 176.

196. Ἀχιλλεὺς Βάντζιος, *δ.π.*, σ. 176.

197. Ὁ.π.

198. *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 5247, 6 Ἀπριλίου 1895, σ. [3].

Άκτσέ. Τò 1890 εἶναι γνωστὸ ὅτι λειτουργοῦσαν δύο σύλλογοι: α) ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος ὁ Ἀστὴρ» ποὺ εἶχε ἀναλάβει τὴ συντήρηση τῶν ἑλληνικῶν σχολείων. Ὡς ταμίας τοῦ ἀποθεματικοῦ ἀναφέρεται ὁ Δημ. Θεολόγου, καὶ β) ἡ Φιλόπτωχος Ἀδελφότης «Ἡ Μέριμνα», σκοπὸς τῆς ὁποίας ἦταν ἡ ἴδρυση νοσοκομείου. Πρόεδρος τὸ 1890 ἦταν ὁ Χρῆστος Δ. Μαυρομματόπουλος καὶ γραμματέας ὁ Ἀλέξ. Δ. Θεολογίδης.¹⁹⁹

Μουῦγλα. Ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος» ἐνισχύθηκε οἰκονομικὰ ἀπὸ τοὺς προκρίτους γιὰ νὰ καλυφθοῦν οἱ δαπάνες τῶν διδασκάλων καὶ τῆς νηπιαγωγοῦ, μέχρις ὅτου κατορθώσῃ ὁ Σύλλογος νὰ ἀναλάβει τὰ ἐξοδα συντήρησής τους. Ὑπογράφουν: οἱ Κ. Γεωργιάδης, ἀντιπρόεδρος, Ν. Ι. Νικολαΐδης, ταμίας, Δ. Σικλαβιάδης, γραμματέας, Χρ. Παπαδημητρίου, Π. Κυριακοῦ, Χρ. Κωνσταντίνου, Α. Ἀθανασιάδης καὶ Δ. Ἰωαννίδης, σύμβουλοι.²⁰⁰

Ὁ σύλλογος «Ἐλπίς» λειτούργησε τὸ 1898 μὲ στόχο τὴν ἴδρυση σχολῆς ἀρρένων, ἐνῶ ἡ «Καρτερία» διατηροῦσε παρθεναγωγεῖο.²⁰¹

Ἡ («Ἐνωσις τῶν Συντεχνιῶν») εἶχε σκοπὸ τὴ χορήγηση ἠθικῆς καὶ ὕλικῆς βοήθειας σὲ ὅσα, ἀπὸ τὰ μέλη της, εἶχαν ἀνάγκη. Τὰ μέλη τῶν συντεχνιῶν υποχρεωτικὰ θεωροῦνταν μέλη τοῦ συλλόγου. Ἡ ἀδελφότητα διευθυνόταν ἀπὸ δι-οικητικὸ συμβούλιο ποὺ ἀντιπροσώπευε ὅλες τὶς συντεχνίες. Ἐτσι ἡ κοινότητα Μουῦγλων ἀπέκτησε ἰσχυρὸ κέντρο «πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ ὕλικῆς ὑποστήριξης τῶν κοινῶν καταστημάτων».²⁰²

Σῶκια. Μαρτυροῦνται: ὁ «Μουσικογυμναστικὸς Σύλλογος Ἰωνικὸς Ἀστὴρ»,²⁰³ οἱ ἀδελφότητες «Ἡ Πρόδος» (1902), ἡ «Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν» (1903), «Ὁ Ἥλιος» (1905), «Ἡ Ὁμόνοια» (1908), «Ἡ Ἀγάπη» (1908), ὁ σύλλογος «Ἰωνικὸς Ἀστὴρ» (1908) καὶ ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν» (1908).²⁰⁴

Μπαγάρασι. Τò 1881 συστήθηκε ἀπὸ νέους φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα μὲ σκοπὸ τὴν προαγωγή τῆς ἐκεῖ σχολῆς.²⁰⁵

199. *Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης... τοῦ ἔτους 1890*, σ. 292.

200. *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 2954, 11 Ἰανουαρίου 1885, σ. [1].

201. Κυριακὴ Μαμῶνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωσις... Αἰ», ὁ.π., σ. 97· *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 6198, 18 Μαρτίου 1899, σ. [3].

202. *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 299, 17 Μαρτίου 1885, σ. [1].

203. *Κόσμος* 47, 1 Δεκ. 1910, σ. 459, ἀπὸ λεζάντα φωτογραφίας.

204. «Ἀσατικὴ Ἑλλάς», ὁ.π., 1920, σ. 143.

205. *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 2059, 20 Μαΐου 1881, σ. [3].

Ντωμάτια. Ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τοῦ «Συλλόγου τῶν ἐν Σμύρῃ Ἑλλήνων Διδασκάλων» πληροφοροῦμαστε ὅτι λειτουργοῦσε ὁ «Σύλλογος τὸ Πανιώνιον».²⁰⁶

6. Λυκία

Μάκρη. Ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ καὶ Φιλανθρωπικὴ Ἀδελφότης» συμμετεῖχε στὴν ἀνέγερση σχολείου ἀρρένων καὶ παρθεναγωγείου.²⁰⁷

7. Παμφυλία

Ἀττάλεια. Λειτουργήσαν τὸ «Ἀναγνωστήριον ὁ Μέντωρ»²⁰⁸ ποὺ ἴδρυσε καὶ ὀργάνωσε τὰ σχολεῖα,²⁰⁹ ἢ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν Ἅγιος Παντελεήμων»,²¹⁰ ὁ φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος «Ὁ Εὐαγγελισμὸς»²¹¹ καὶ ὁ μουσικὸς σύλλογος «Ὀρφεύς».²¹² Εἰσοδηματικὲς πηγές γιὰ τὴν κοινότητα ἦταν τὸ καφενεῖο καὶ ἡ λέσχη «Ἄτταλος».²¹³

8. Πισιδία

Σπάρτη. Ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης»²¹⁴ (1870) μετασχηματίσθηκε

206. Πρακτικὰ τοῦ Συλλόγου τῶν ἐν Σμύρῃ Ἑλλήνων Διδασκάλων, Σμύρνη 1879, σ. 208.

207. Νεολόγος, ἀρ. 3837, 8/20 Ἰανουαρίου 1882, σ. [3].

208. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Ἀν», ὁ.π., σ. 99.

209. Κ. Εὐσταθόπουλος, «Περὶ Συλλόγων», Ὀμηρος 1 (1873), σ. 645.

210. Ἀπ' ἄλλα, Κωνσταντινούπολη, 6 Φεβρ. 1911, σ. 295.

211. Γ. Χασιώτης, ὁ.π., σ. 118.

212. Γεώργιος Παντελῆς Πεχλιβανίδης, Ἀττάλεια καὶ Ἀτταλειῶτες, τ. 1, Ἀθήνα 1989, σσ. 294-295, ὅπου φωτογραφίες τοῦ συλλόγου. Κατὰ τὴ δευτέρη περίοδο 1912-13 μέλη τοῦ συλλόγου ἦταν οἱ: Μπέλλος (Πελοπίδας) Σαντικτζόγλου ἢ Σάνδης, Γεώργιος Γαϊλόγλου, Μπαλλῶς (Παναγιώτης) Χαράλαμπιδης, Πάνος, γιὸς τοῦ Τσαλικιτζῆ Μπέη, Μπαλλῶς (Παναγιώτης) Θ. Πατάζογλου, Βάσος Οἰκονομίδης, Οἰκονομίδης, Γεώργιος Ι. Τουσττζόγλου, Χαβάτζας Δακηλιδής, Ὀμπασης, Δημήτριος Π. Θεοφανίδης, Χαστᾶ Κωστῆς, Βασίλειος Πάσαλης.

213. Γεώργιος Παντελῆς Πεχλιβανίδης, ὁ.π., σ. 249.

214. Πέτρος Πλ. Μισαηλίδης, «Οἱ πρῶτοι δάσκαλοι μετὰ τὴν ἐλληνικὴ ἐπανάσταση

τὸ 1872 στὸ ἀναγνωστήριο «Φιλομάθεια».²¹⁵ Φαίνεται ὅτι στὴ συνέχεια πε-
ρίεπεσε σὲ ἀδράνεια, γιὰ τὸ 1906 πληροφοροῦμαστε ὅτι μὲ τὶς ἐνέργειες τοῦ
Κωνσταντίνου Βαλιούλη, τὸ 1909 ἀναβίωσε ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης».²¹⁶

Ἀπὸ τὸ 1879 λειτουργοῦσε ὁ πρῶτος ἀξιόλογος ἐπιμορφωτικὸς σύλλογος
«Ἡ Εὐσέβεια».²¹⁷ Πιθανότατα πρόκειται γιὰ παράρτημα τοῦ μεγάλου συμ-
ναϊκοῦ συλλόγου («Εὐσέβεια»). Μεταγενέστερος εἶναι ὁ σύλλογος «Ἡ Ἀναγέν-
νησις» μὲ ἔθνικὸ προσανατολισμό. Ἀναφέρεται ὡς πρόεδρος ὁ Σωκράτης Δα-
νόπουλος, ἀντιπρόεδρος ὁ Μηνᾶς Ἀθανάσογλου, γενικὸς γραμματέας ὁ Γα-
βριήλ Τσακίρης καὶ εἰδικὸς γραμματέας ὁ Μακάριος Ι. Σινανίδης.²¹⁸

9. Φρυγία

Ἑσκι-Σεχίρ. Τὸ 1909 λειτουργοῦσε μορφωτικὸς σύλλογος.²¹⁹

Οὐσάκ. Εὐεργετικὴ Ἀδελφότητα ἢ «Εὐκαρπία».²²⁰

Σαράκιοι. Ἡ «Περάπολις» (1890) ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸ μητροπολίτη Φιλαδελ-
φείας Στέφανο Σουλίδη.²²¹

10. Καππαδοκία

Περιφέρεια Καισάρειας. Λειτουργήσαν ἡ φιλεκαπαιδευτικὴ ἀδελφότητα
Καισάρειας,²²² καθὼς καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα Κερμίου.²²³

τοῦ 1821 στὴ Σπάρτη Πισιδίας Μικρᾶς Ἀσίας», *Προσφυγικὸς Κόσμος*, ἀρ. 2736, 20
Αὐγούστου 1983, σ. [1].

215. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Α'», ὁ.π., σ. 103.

216. Πέτρος Πλ. Μισαηλίδης, «Οἱ πρῶτοι δάσκαλοι μετὰ τὴν ἐλληνικὴ ἐπανάσταση
τοῦ 1821 στὴ Σπάρτη Πισιδίας Μ. Ἀσίας», *Προσφυγικὸς Κόσμος*, ἀρ. 2738, 3 Σεπτεμ-
βρίου 1983, σ. [1].

217. Χαρ. Δ. Σαπουτζάκης, *Ἡ ἐλληνικὴ παιδεία στὴ Σπάρτη Πισιδίας*, Ν. Ἰωνία
1983, σσ. 57-58.

218. Ὁ.π.

219. *Ξενοφάνης* 6 (1909), σ. 183.

220. *Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης...* τοῦ ἔτους 1890, σ. 341.

221. *Στὸ ἴδιο*, σ. 355.

222. Γ. Χασιώτης, ὁ.π., σ. 118.

223. *Νεολόγος*, ἀρ. 5180, 12/24 Σεπτεμβρίου 1886, σ. [2].

Τò 1891 λειτουργοῦσε στὴν Κερμίρα τὸ «Ταμεῖον Πτωχῶν τοῦ Ρωμείου Ἔθνους τῆς Κερμίρας»,²²⁴ ποὺ ἴσως ταυτίζεται μετὰ τὸ «Ταμεῖον Φιλοπτώχου ἔκκλησίας Θεοτόκου καὶ Ἁγίων Θεοδώρων».²²⁵

Πόρος. Ὁ σύλλογος «Πρόνοια» μετὰ κανονισμό (Ἰανουάριος 1909), ἀποτελούμενο ἀπὸ 13 ἄρθρα, περιλαμβάνεται στὸν κώδικα ΓΑΚ, ΤΑ 271.²²⁶

Ἀπὸ τὸ 1895 ἡ διοίκηση τοῦ συλλόγου «Μέλισσα τοῦ Πόρου»²²⁷ ἀνατέθηκε στὸν πρόκριτο Μητῶ Χατζῆ Εὐγένεογλου. Στις 24 Ἀπριλίου 1905 ἡ «Μέλισσα τοῦ Πόρου» μαζί μετὰ τὸν Νικόλα Χατζῆ Εὐγένεογλου ἴδρυσαν ταπητουργικὸ συνεταιρισμὸ ποὺ λειτούργησε μέχρι τῆς 24 Σεπτεμβρίου 1908.²²⁸

Προκόπι. Γύρω στὸ 1875 ὑπολογίζεται ἡ ἴδρυση τοῦ τοπικοῦ φιλεκπαιδευτικοῦ συλλόγου.²²⁹

Δεν ἐκ Μαντέν. Εἶναι βέβαιον ὅτι ὑπῆρχε ἀνώνυμη ἀδελφότητα.²³⁰

11. Πόντος

Α. Παραλιακὸς Πόντος

Περιφέρεια Τραπεζοῦντας

Τραπεζοῦντα. Τò 1870 ἰδρύθηκε ὁ «Σύλλογος τῶν Φιλομαθῶν» ποὺ ἕνα χρόνον μετὰ μετονομάσθηκε «Ξενοφῶν».²³¹ Τò 1873 φέρεται νὰ λειτουργεῖ φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος.²³²

Τò μουσικὸ σωματεῖο «Φιλαρμονικὴ» κάλεσε καθηγητὴ χορωδίας καὶ

224. ΓΑΚ, ΤΑ 253 (ἀπὸ μετάφραση - περίληψη Γ. Μαυροχαλυβίδη).

225. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Γ'», ὅ.π., σ. 164.

226. ΓΑΚ, ΤΑ 271, σσ. 4-5 (ἀπὸ μετάφραση - περίληψη Κ. Ἀποστολίδη).

227. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Γ'», ὅ.π., σ. 114.

228. ΓΑΚ, ΤΑ 271, σσ. 6-8.

229. ΠΕΦΣΚ Γ' (1875-1876), σ. 197.

230. ΓΑΚ, ΤΑ, 218, σ. 15.

231. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Γ'», ὅ.π., σσ. 187-191· ΠΕΦΣΚ ΙΓ' (1878-1879), σσ. 116-119· Κωνσταντῖνος Ν. Παπαμιχαλόπουλος, *Περιήγησις εἰς τὸν Πόντον*, Ἀθήνα 1903, σ. 219.

232. Γ. Χασιώτης, ὅ.π., σ. 118.

οργάνων από τη Γερμανία. Το 1909 διετέλεσε διευθυντής της ό Α. Εύδης.²³³
Τό 1918 λειτουργούσε φιλαρμονική έταιρεία.²³⁴

Στήν Τραπεζούντα λειτουργούσε και ό σύλλογος «Έκπαιδευτική Άδελφότης Κρωμαίων», στη σφραγίδα του όποιου εικονίζοταν λυχνία, ένωμένα χέρια και ή χρονολογία «1869».²³⁵

Κρώμνη. ΈΗ «Φιλεκπαιδευτική Άδελφότης Κρωμαίων»²³⁶ είχε αγοράσει ακίνητα στην Τραπεζούντα μέ τις προσφορές ευεργετών. Αγόραζε σχολικά βιβλία στην Τραπεζούντα και τά απέστειλε στά σχολεία τής Κρώμνης.²³⁷

Λιβερά. «Κυψέλη».²³⁸

Μισαηλάντων Γαλίαινας. «Άναγέννησις».²³⁹

Όλασσα Τραπεζούντας. «Πόθος».²⁴⁰

Πλάτανα. «Ερμώνασσα».²⁴¹

Πινατάντων Σάντας. «Σαπφώ».²⁴²

Σάντα. «Θήχης».²⁴³

Πιστοφάντες (κόμη τής Σάντας). Άπό τό όνομα του όρου από όπου οι Μύριοι έδωαν τή θάλασσα όνομάστηκε «Θήχης» ό τοπικός φιλεκπαιδευτικός σύλλογος.²⁴⁴

Χαψίκιοϋ. Άνω Ματσούκας. «Δρᾶσις», «Ηρακλῆς».²⁴⁵

Περιφέρεια Σαμψούντας

Άμισός. Άπό τους παλαιότερους συλλόγους ήταν ή φιλοπρόδος λέσχη

233. Ξενοφάνης 6 (1909), σ. 239· Κωνσταντίνος Ν. Παπαμιχαλόπουλος, δ.π., σ. 220.

234. Μαργαρίτης Εύαγγελίδης, δ.π., σ. 55.

235. Κυριακή Μαμώνη, «Σωματειακή όργάνωση... Γ΄», δ.π., σ. 194· Έκπαιδευτική άδελφότης Κρωμαίων έν Τραπεζούντι 1908-1909, Τραπεζούντα 1909.

236. Κυριακή Μαμώνη, «Σωματειακή όργάνωση... Γ΄», δ.π., σ. 194.

237. Μ. Μαραβελάκης - Ά. Βακαλόπουλος, δ.π., σ. 334.

238. Πόντος 7 (1953), σ. 75.

239. Ό.π.

240. Στο ίδιο, σ. 76.

241. Στο ίδιο, σ. 75.

242. Στο ίδιο, σ. 76.

243. Στο ίδιο, σ. 75.

244. Μ. Μαραβελάκης - Ά. Βακαλόπουλος, δ.π., σ. 136.

245. Πόντος 1 (1953), σ. 75.

(1875).²⁴⁶ Κατά τους νεότερους χρόνους λειτουργούσαν σύνδεσμος κτιστάδων, φιλόπτωχο ταμειῶ²⁴⁷ καὶ ὁ σύλλογος «Ὀρφεύς»,²⁴⁸ μὲ μουσικὸ τμήμα, ποδοσφαιρικὴ ὀμάδα καὶ θεατρικὸ ὄμιλο ποὺ ὀργάνωσε ἐρασιτεχνικὲς παραστάσεις στὶς αἰθούσες τοῦ κοινοτικῷ διδασκτηρίου τῆς Ἄνω Ἄμισσῶ.²⁴⁹ Στὰ χρόνια τοῦ Ἀ΄ Παγκοσμίου Πολέμου διακόπηκε ἡ λειτουργία του, ὅπως καὶ πολλῶν ἄλλων σωματείων, γιὰ νὰ ἀνασυσταθεῖ τὴν περίοδο τῆς ἀνακαωχῆς.²⁵⁰ Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1921 ὅμως τὰ νέα γεγονότα ὀδήγησαν στὴ σύλληψη τοῦ διοικητικῷ συμβουλίου τοῦ συλλόγου, ποὺ ἀποτελεῖτο ἀπὸ τοὺς Παντελεῖ Βαλιούλη, καθηγητὴ Θεολογίας, Ἰάκωβο Κουλοχέρη, Κωνσταντῖνο Σερέφα, Κοσμᾶ Σουβατζόγλου, Κωνσταντῖνο Ραπτάρχη, μέλη, καὶ Σταυρὸ Ἀσλανίδη, εἰσπράκτορα τοῦ συλλόγου, μὲ τὴν κατηγορία ὅτι εἶχαν ὀργανώσει τὴν ἐλληνικὴ νεολαία ἐναντίον τῶν Τούρκων. Δικάστηκαν στὴ δίκη τῶν 95 ἐπιφανῶν πολιτικῶν στὸ Δικαστήριον Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἀμάσειας,²⁵¹ γιὰ νὰ καταδικαστοῦν οἱ Κουλοχέρηδες, Βαλιούλης καὶ Σερέφας σὲ ἐπτάμισι χρόνια φυλακὴ καὶ οἱ Σουβατζόγλου, Ραπτάρχη καὶ Ἀσλανίδης σὲ πέντε χρόνια.²⁵²

Ἡ φιλόμουσος ἀδελφότης «Πατριάρχης Φῶτιος ὁ Ὁμολογητῆς»²⁵³ εἶχε ἐκδώσει φυλλάδια, στὸ τέταρτο ἀπὸ τὰ ὁποῖα δίνονταν συμβουλὲς πρὸς τίς ἐλληνίδες μητέρες γιὰ τὴν ἀγωγή ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ δώσουν στὰ παιδιά τους ὥστε νὰ τοὺς ἐμφυσησοῦν ἠθικὲς ἀξίες ἀλλὰ καὶ ὑψηλὸ ἐθνικὸ φρόνημα.²⁵⁴

Περιφέρεια Πάφρας

Ἰαλάτσαμ. Λειτουργούσαν δύο σύλλογοι: ἡ «Φιλεκαπαιδευτικὴ Ἀδελφότης»²⁵⁵ καὶ

246. ΠΕΦΣΚ Γ' (1875-1876), σ. 197.

247. ΚΜΣ, ΑΠΠ, Πφ. 14 Τόσια, πληροφορητῆς Βασίλειος Μαυρογενειάδης.

248. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Γ' ὅ», ὅ.π., σ. 200.

249. Ἰάκωβος Κουλοχέρης, *Ἡ Ἄμισσος καὶ τὰ πάθη της*, Θεσσαλονικὴ 1991, σ. 28.

250. *Στὸ ἴδιο*, σσ. 47-48.

251. *Στὸ ἴδιο*, σσ. 49, 51.

252. *Στὸ ἴδιο*, σ. 125.

253. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Γ' ὅ», ὅ.π., σ. 200.

254. Φυλλάδιον τέταρτον τῆς ἐν Ἄμισσῶ Φιλομούσου Ἀδελφότητος Πατριάρχης Φώτιος «Ὁ Ὁμολογητῆς» Καθῆκοντα Ἑλληνίδος μητρός, Ἄμισσος χ.χ.: βλ. καὶ Evangelia Balta, *Karamanlidika. Nouvelles Additions et Compléments*, Ἀθήνα: Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, 1997, σ. 175.

255. *Βοσπόρις* Κωνσταντινουπόλεως, Δ' ἔτος, ἀρ. 32-33, 20 Μαρτίου 1903, σ. 381.

ή «Αδελφότητα ὁ Εὐαγγελισμός». ²⁵⁶ Κοντὰ στὴν Πάφρα.

Περιφέρεια ὙΟφη

Γίγας ὙΟφη. «Κυψέλη». ²⁵⁷

Περιφέρεια Κερασούντας

Κερασούντα. Λειτουργοῦσε ὁ «Ἑλληνικὸς Λαϊκὸς Σύνδεσμος». ²⁵⁸

Πράσαρη Χαλδίας (περιφέρεια Κερασούντας). «Βράχος». ²⁵⁹

Περιφέρεια Κοτυώρων

Κοτύωρα. Ἀναφέρεται ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης ²⁶⁰ καὶ ὁ «Ἡρακλῆς». ²⁶¹

Περιφέρεια Οἰνόης

Οἰνόη. «Ἀναγέννησις». ²⁶²

Περιφέρεια Σινώπης

Σινώπη. «Διογένης», «Μιθριδάτης». ²⁶³

Περιφέρεια Σουρμένων

Σούρμενα. «Ἥλιος». ²⁶⁴

256. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὁ.π., σ. 53.

257. Πόντος 1 (1953), σ. 75.

258. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὁ.π., σ. 53.

259. Πόντος 1 (1953), σ. 75.

260. Γ. Χασιώτης, ὁ.π., σ. 118.

261. Πόντος 1 (1953), σ. 75.

262. Στὸ ἴδιο, σ. 75.

263. Στὸ ἴδιο, σ. 75.

264. Στὸ ἴδιο, σ. 75.

Τσικολή Σουρμένων. «Πλάτων»,²⁶⁵ «Φῶς».²⁶⁶

Β. Μεσογειακός Πόντος

Περιφέρεια Ἀργυρούπολης

Ἀργυρούπολη. («Ελπίς».²⁶⁷

Ἴμερα. Σώζεται ὁ χειρόγραφος κανονισμὸς τῆς κοινότητος (1909).²⁶⁸ Ἐδῶ λειτουργοῦσε «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ἴμεραίων» (1907), μὲ σκοπὸ τὴν περίθαλψιν τῶν πτωχῶν καὶ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἀπόρων μαθητῶν, τὴν ἴδρυση γυμναστηρίου καὶ κοινοτικοῦ ζυγιστηρίου.²⁶⁹ Τὸ 1917 ἰδρύθηκε μετοχικὴ ἐταιρεία «σκοπὸν ἔχουσα τὸν ἐπισιτισμὸν τοῦ χωρίου Ἴμερας». («Μέλη τοῦ μὲν ἐν Τραπεζοῦντι συμβουλίου οἱ κύριοι κ.[ύριοι] Ἰωάννης Φωστηρόπουλος διὰ ψήφων 26, Δημήτριος Φωστηρόπουλος διὰ ψήφων 26, Ἰωάννης Σιβρόπουλος διὰ ψήφων 24, Στυλιανὸς Παλταζῆς διὰ ψήφων 24 καὶ Δημήτριος Χρυσουλίδης διὰ ψήφων 24, ἐπιλαχόντος τοῦ κ. Ἀθανασίου Σιβροπούλου, τοῦ δὲ ἐν Ἴμερα συμβουλίου οἱ κύριοι κ.[ύριοι] Χαράλαμπος Μαυρομματόπουλος διὰ ψήφων 21, Ἰωάννης Ὀφρυδῆς διὰ ψήφων 16, Γεώργιος Θωμαΐδης διὰ ψήφων 14 καὶ Παπα-Παῦλος διὰ ψήφων 10, ἐπιλαχόντων τῶν κ.κ. Σάββα Τογανίδου καὶ Παπα-Τιμοθέου».²⁷⁰

Σταυρίν. Λειτουργήσῃ φιλανθρωπικὸ σωματεῖο ἢ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» μὲ παραρτήματα στὸ Κέρτς, στὸ Ἀνάπαν καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ρωσίας.²⁷¹

265. Στὸ ἴδιο, σ. 76.

266. Στὸ ἴδιο, σ. 76.

267. Στὸ ἴδιο, σ. 75.

268. Κώδικας Κοινότητος Ἴμερας, σσ. 14-21. Σφραγιδα κυκλική· στὴν περιφέρεια ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «Δημογεροντία Ἴμερας 1909» ἐνῶ στὸ μέσον εἰκονίζεται χερί πού κρατεῖ ζυγόν.

269. Ποντιακὴ Στοά (1972-1974), σ. 337· Μ. Μαραβελάκης - Ἀ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., σ. 313.

270. Κώδικας Κοινότητος Ἴμερας, σσ. 39-420. Ὁ κώδικας φυλάσσεται στὴ «Φιλόπτωχο Ἀδελφότητος Ἴμερας» στὴ Θεσσαλονίκη.

271. Μ. Μαραβελάκης - Ἀ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., σ. 93.

Περιφέρεια Ἄρντασας

Κορκοτά. Εἶναι γνωστὴ ἡ «Κορκοταίων Ἀδελφότης». ²⁷²

Περιφέρεια Παϊπούρτης

Παϊπούρτ. «Ἀκτίς». ²⁷³

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οἱ μικρασιατικοὶ ὅπως καὶ οἱ θρακικοὶ καὶ οἱ κωνσταντινουπολίτικοι σύλλογοι προῆλθαν ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ποὺ βίωνε ὁ ἀλύτρωτος Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς νὰ διατηρήσει τὴν ἰδιαιτερότητά του κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας.

Μέσα στὴν ἀχανή, πολυεθνική, θὰ λέγαμε, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε παράλληλη σύγχρονη γλωσσικὴ ἔκφραση, ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ὁ Ἑλληνισμὸς ὄχι μόνον συναγωνιζόταν ἐπάξια τις λοιπὲς ἐθνότητες, ἀλλὰ καὶ κατόρθωνε νὰ προβάλλει ποικίλα στοιχεῖα ὑπεροχῆς, καθὼς καὶ τὴν ἀσκηση τῆς ἐπιρροῆς του. Μέσα σ' αὐτὸ τὸν κύκλο ἐντάσσεται καὶ ἡ συλλογικὴ δράση στοὺς κόλπους τῆς μικρασιατικῆς ὁμογένειας.

Ἡ σχετικὴ κινητοποίηση παρατηρεῖται μὲ διαρκῶς αὐξανόμενον ρυθμὸ στὰ μεγάλα, προπάντων, παράλια κέντρα ἐμπορίου, συγκοινωνίας καὶ ἐπικοινωνίας, ὅπως ἡ Σμύρνη. Διφυεῖς εἶναι οἱ ἰδιαιτέροι παράγοντες ποὺ ἴσχυσαν γιὰ τὴ σύσταση, ἀνάπτυξη καὶ προσφορά τῶν μικρασιατικῶν συλλόγων. Μέσα στοὺς γενικούς παράγοντες περιλαμβάνονται: α) ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους, β) τὸ πληθυσμιακὸ δυναμικὸ τῆς ἑλληνικῆς ὁμογένειας, γ) ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν κατοίκων καὶ δ) τὰ διάφορα βουλευμάτα τῆς Πύλης τὰ ὁποῖα, ἀνάλογα μὲ τις ἰσχύουσες πολιτικὲς συνθήκες, ἔτειναν ἄλλοτε νὰ ἐνδυναμώσουν καὶ ἄλλοτε νὰ περιστεύουν τὴ δραστηριότητα τῶν ἑλληνικῶν συλλόγων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Στὸς εἰδικούς παράγοντες πρέπει νὰ περιληφθοῦν κυρίως ἡ μεταναστευτικὴ κίνηση, τὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο, ἡ γενναιοδωρία τῶν ἐνοικούντων γιὰ τὴ διάθεση

272. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, *ὁ.π.*, σ. 53.

273. Πόντος 1 (1953), σ. 75.

ποσῶν ὑπὲρ τῶν συλλόγων, διάφοροι κίνδυνοι καὶ ἀπειλὲς προερχόμενες ἀπὸ τοὺς ἀλλοεθνεῖς ἢ τοὺς ἑτεροδόξους. Σὲ συνάρτηση μὲ τοὺς παράγοντες αὐτούς, γενικούς καὶ εἰδικούς, μποροῦν νὰ ἐρμηνευτοῦν ἰδιομορφίες καὶ ἐπιτεύγματα ἀπὸ τὴ σωματειακὴ δραστηριότητα τοῦ μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Μέσα στὴν ἀπὸ κάθε ἀποψη ἀνθοῦσα Ἰωνία, ἦταν φυσικὸ νὰ εὐδοκίμησει ἢ σωματειακὴ δράση. Ἡ μορφολογικὴ ὕψη τῆς περιφέρειας τῆς Καππαδοκίας ποὺ τὴν ἀπέκοπτε ἀπὸ τὸν κύριον κορμὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εὐνόησε τὶς πολλαπλὲς μεταναστεύσεις καὶ εἶχε ἐπίπτωση στὴν κινητικότητα τοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη, ἰδίως ὅπου δημιουργήθηκαν καὶ ἔδρασαν μεγάλοι σύλλογοι ἀποδήμων. Ἀνάλογη κινητικότητα ἀνέπτυξαν στὶς παρευξείνιες περιοχὲς καὶ στὴ Ρωσία οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου ὅπου ἱδρυσαν συλλόγους ιδιαίτερα σημαντικούς γιὰ τὴ συμβολὴ τους στὴ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς αὐτοσυνειδησίας. Ἡ Μερζιφὸν ἀπέτελεσε πηγὴ ἀξιόλογων ἐπιτευγμάτων.

Πρόσφορο ἔδαφος γιὰ τὴ γένεση καὶ εὐδοκίμηση ἑλληνικῶν συλλόγων ἀποτέλεσαν ἀφενὸς ἐπαρχίες μὲ συμπαγὴ ἑλληνικὸ πληθυσμὸ ὅπως ἡ Βιθυνία καὶ Αἰολίδα, ἀφετέρου ιδιαίτερα ἀκμάζουσες οικονομικὰ κοινότητες ὅπως τὸ Ὀδεμῆσιο, τὸ Βαϊνδῆρι, ἡ Φιλαδέλφεια καὶ Ἀξάρι τῆς Λυδίας, καθὼς καὶ τὸ Αἰδίνι καὶ τὰ Μύλασα τῆς Καρίας.

Στὶς δύο ἱστορικές κωμοπόλεις τῆς Λυκίας, Λιβίσι καὶ Μάκρη, ἡ γενναιοδωρία δύο ἐπιφανῶν πατριωτῶν, τοῦ Μιχαῆλ Μουσαίου καὶ τοῦ Χατζη-Νικολάου Λουιζίδου, συνέβαλε στὴ μεγάλη πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τῆς περιφέρειας σὲ σημεῖο ποὺ προκάλεσε τὴν ἀμβλυνση τῆς συλλογικῆς ιδέας.

Ὁ Μικρασιατικὸς Ἑλληνισμὸς, ζώντας σὲ χῶρο μὲ μικρότερη γεωγραφικὴ καὶ ἐθνολογικὴ συνοχὴ σὲ σχέση μὲ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Θράκης καὶ κυρίως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, στὴ σωματειακὴ του ὀργάνωση γνῶρισε πρόσθετες δυσχέρειες. Οἱ δυσχέρειες αὐτὲς σχετίζονται μὲ τὴν –γιὰ διαφόρους λόγους– ὄχι πάντα ἰσόρροπη ἀνάπτυξη καὶ ἐνίσχυση τῶν ἑλληνικῶν συλλόγων τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τὸ κέντρο, δηλαδὴ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο στὴν προσπάθειά του νὰ ἐνισχύσει τὰ μέγала ἐκπαιδευτικὰ καθιδρύματα καὶ ὀργανώσεις ἀπὸ τὸ 1861, ἔτος ἱδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, ὡς τὸ 1922, εὐνόησε περισσότερο τὴ Θράκη. Κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ, ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, οἱ πατριαρχικὲς παροχές, δικαιώματα δηλαδὴ παραχωρούμενα ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία, δημιούργησαν κλίμα γόνιμο καὶ ἐλπιδοφόρο γιὰ τὴ στε-

ρέωση τῆς σωματειακῆς ιδέας στή Θράκη καί μέ συνδυετικό πυρήνα πάντοτε τήν Κωνσταντινούπολη.

Ὡς πρὸς τήν τελική ἀποτίμηση τοῦ ἔργου τῶν μικρασιατικῶν συλλόγων ἀξιζει νά θυμηθοῦμε καί πάλι τήν προαναφερόμενη στή μελέτη αὐτῆ ρήση τῆς ἀδελφότητος («Ἡ Ἀγάπη») τοῦ Ὀδεμησίου,²⁷⁴ στήν ὁποία τονίζεται ὅτι ὁ Μικρασιάτης ἐπιδίωξε μέ κάθε τρόπο τήν ἐξομίωσή του μέ τοὺς ἐλεύθερους Ἕλληνες ἀδελφούς του.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Μικρασιάτης τῶν δύο τελευταίων αἰῶνων τῆς Τουρκοκρατίας δὲν εἶναι πιά ὁ ραγιάς ὁ πτοημένος ἀπὸ τὸ σπαθί καί τῆ φορολογικῆ ἀφαίμαξη τοῦ κατακτητῆ. Εἶναι, ἦ, προσφιέστερα, θέλει νά εἶναι, ἐλεύθερος πολίτης, πού ἔτυχε νά ζεῖ σέ κάποιο μακρινό τόπο τῆς Ἀνατολῆς. Ἐδῶ, μέ τῆ σωματειακῆ του ἔνταξη, διοργανώνει τήν αὐτόνομη πνευματικῆ καί κοινωνικῆ ζωῆ του, κτίζει τίς ἐκκλησίες του, ἰδρύει καί ἐνισχύει τὰ σχολεῖα του, φροντίζει γιὰ τοὺς συντοπίτες του, δηλαδή, αἰσθάνεται καί βιώνει τὸν παλμὸ τοῦ Γένους. Ἔτσι, συντελεῖ κατὰ τὸ μέτρο τῶν δυνατοτήτων του στή διατήρηση τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς φυλῆς.

Μετὰ τῆ συμφορὰ τοῦ 1922, ὅταν ὁ Ἕλληνισμὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατέφυγε στήν Ἑλλάδα, συσπειρώθηκε καί πάλι γιὰ νά οἰκοδομήσει τῆ νέα ζωῆ του στήν ἐλεύθερη πατρίδα. Εὐγλωττες ἀπηχῆσεις ἀπὸ τήν ἀνάγκη αὐτῆς τῆς συσπείρωσης βρῖσκουμε στὸ Ἄρχεῖο τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου διαβάζουμε τοὺς ἀκόλουθους τίτλους:

«Σύνδεσμος Μικρασιατῶν Νομοῦ Ἡρακλείου, 1922».

«Σύλλογος Προσφυγικῶν Συνοικισμῶν Ταμπουρίων - Ἀναστάσεως. Ἐν Πειραιεῖ 1925».

«Σύνδεσμος Ποντίων Οἰνοέων καί Φατσαίων Ἡ Νέα Ζωῆ 1925».

«Προσφυγικῆ ὀργάνωσις Πολυγώνου 1925. Σωματεῖον ἀνεγνωρισμένον. Συνοικισμὸς Κουντουριώτου».

«Γενικῆ ὀργάνωσις προσφύγων Κυζίκου καί Προποντίδος. Ἐν Ἀθήναις 1927».

«Σωματεῖον τῶν ἐκ Τουρκίας Ἑλλήνων ὑπηκόων. Ἐν Πειραιεῖ 1927».

«Καταστατικὸν τοῦ Οἰκοδομικοῦ Συνεταιρισμοῦ Ἀστῶν Προσφύγων Ἰκονίου ἐν Θεσσαλονίκῃ [1928]».

274. Κυριακῆ Μαμώνη, «Σωματειακῆ ὀργάνωση... Ἀ», ὁ.π., σ. 67.

Αρ. Αριθρ. 123 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ 2ος Λόγος

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΡΧΟΥ ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟΝ		ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑΙ			
		Γεννηθείς	Βαπτισθείς	Γάμος	Θάνατος
Λεωνίδας Παριανός Καραγιαννίδης Ν.Καρά		1886		26 Ιουνίου 1912	
ΟΙΚΟΔΕΣΠΟΙΝΗΣ ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟΝ					
Βασιλέα Δημητρίου Δημητρίου		1898		26 Ιουνίου 1912	
ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΕΚΝΩΝ					
Αναστασία	26 Ιουνίου 1912 - 5 Αυγούστου 1914				
Βρετανία Χρυσάνθη	26 Ιουνίου 1912 - 19 Σεπτεμβρίου 1915			26 Ιουνίου 1912	
Ερμιόνη	26 Ιουνίου 1914 - 18 Ιουνίου 1914				
Παρίσι	26 Ιουνίου 1912 - 20 Μαΐου 1919				
Αυτοδία Ι	26 Ιουνίου 1912			21 Ιουλίου 1922	

Στατιστική τῆς ἐπαρχίας Νεοκαισαρείας
(Ανήκει στὴ Ζαφειρούλα Καραγκιούρη).

Σύλλογος «Αναγέννησις» Μερσίνας
(Φωτογραφικό Ἄρχειο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν).

Ἡ Κίος. Διακρίνονται ὁ ναὸς τῆς Ὁδηγήτριας, τὸ Παρθεναγωγεῖο καὶ διάφορα μεταξοσκωληκροτροφεία (Βασίλης Κουλιγκᾶς, *Κίος 1912-1922*. Ἀναμνήσεις ἐνὸς Μικρασιάτη, Ἀθήνα 1988, σ. 79).

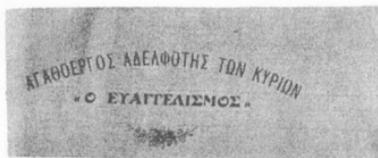
Ἡ σχολικὴ μουσικὴ τῆς Κίου. Στὸ μέσον ὁ δάσκαλος τῆς μουσικῆς Σπάθης (Βασίλης Κουλιγκᾶς, *Κίος 1912-1922*. Ἀναμνήσεις ἐνὸς Μικρασιάτη, Ἀθήνα 1988, σ. 47).

Πρόσκοποι στην Κίο (Βασίλης Κουλιγκᾶς, *Κίος 1912-1922, Ἀναμνήσεις ἐνὸς Μικρασιάτη*, Ἀθήνα 1988, σ. 206).

«Μουσικὸς Σύλλογος Ὀρφεύς» (Γιῶργος Παντελῆς Πεχλιβανίδης, *Ἀττάλεια καὶ Ἀτταλειῶτες*, τ. Α', Ἀθήνα 1989, σσ. 294-295).

Σφραγίδες και σήματα Μικρασιατικών Συλλόγων.